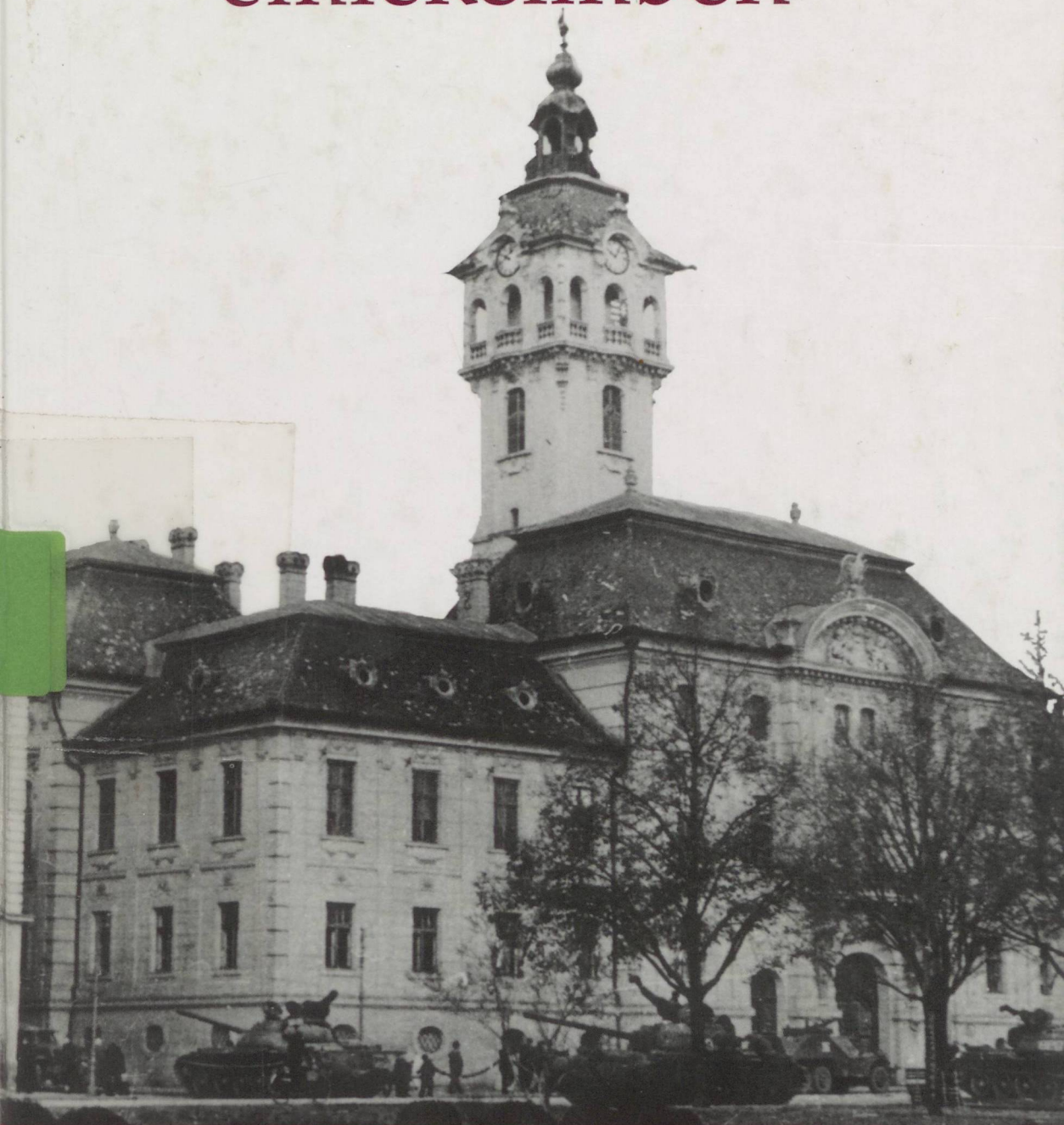

PERBÍRÓ JÓZSEF

1956 Szegeden emlékeimben

SZEMTANÚ

Perbíró József

ÖTVENHAT SZEGEDEN – EMLÉKEIMBEN

Szemtanú

III.

Sorozatszerkesztők

DÖBÖR ANDRÁS

JANCSÁK CSABA

KISS GÁBOR FERENC

§ 180613

Perbíró József

ÖTVENHAT SZEGEDEN – EMLÉKEIMBEN

56

BELVEDERE
MERIDIONALE

Szeged, 2002

A kiadvány támogatói

Szegedi Tudományegyetem Polgáriaiért Alapítvány
IV. Béla Kör
Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja
Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Hallgatói Önkormányzat
SZTE Állam- és Jogtudományi Kar Hallgatói Önkormányzat
Szegedi Történészhallgatók Egyesülete és
KJK Kerszöv

Szerkesztette
JANCSÁK CSABA

B 1806 13

© Nagy Márta, 2002
© Belvedere Meridionale, 2002

TARTALOM

Bevezetés	[9]
Életrajzi, családi háttér	[11]
Történelem az ötvenhatos népfelkelés tükrében	[15]
A népfelkelés kirobbanása	[19]
Szeged és szerepem	[20]
A népfelkelés napjai	[25]
Szovjet fogságban	[35]
Újra a város vezetésében	[37]
Internáltatásom	[45]
Újra az ávó fogságában	[52]
Az ügyészségi börtönben	[59]
A Csillagbörtön kisfogházában	[61]
Az ítélet	[63]
Börtöneim	[66]
Szabadulásom	[72]
Epilógus	[79]
Mellékletek	
I. Válogatás az 1956-os szegedi forradalom dokumentumaiból	[81]
II. Személyes emlékképek	[101]

Mártának, aki életem legnehezebb időszakában igaz szeretetével, rendíthetetlen hűségével és önfeláldozó hősiességével állt mellettem. Ezzel a válságos napjaimban is értelmet adott az életemnek.

BEVEZETÉS

Tizenöt éven át érleltem és halasztgattam ennek a könyvnek a megírását, s most hetvenéves koromban már úgy érzem, tovább nem várhatok. Erőim ugyan még dacolnak éveim számával, de homokórám sürget, fogóban vannak a lepergésre váró homokszemek, napom már a látóhatár mögé tart.

A halasztás oka, mely mindig feltör bennem az a rossz érzés, amikor sorsom szerencsétlen éveinek gyötrő emlékeit rendezgetni, visszaidézni próbálgattam. Természetes, hogy az ember szeretné elkerülni a sebek felhasználását, az emberi gyalázatok felidézését.

Azonban van bennem egy bizonyos lelki kényszer, ami sürgeti a tények feltárását, hogy az utókor tisztán lássa a durván elkövetett torzításokat, amelyek megváltoztatják a valóságot.

Azt hangsúlyozza az a tény is, hogy sorsom alakulása az 1956-os események kapcsán szorosan fonódott a magyar történelem menetéhez, benne egy nagy magyar város, Szeged történetéhez.

Olyan történéseknek voltam éveken át szemtanúja és szenvedő alanya, melynek politikai megítélésében a napjaink két nagy eszmeáramlata, világnézete, sőt világrendszere egymással szembenálló álláspontot vall.

El kell jönnie annak az időnek, amikor az ország politikai vezetése szenvedélymentesen visszatérhet a kezdetben ellenforradalomnak minősített történet valós értékeléséhez.

Történelmi passzus: az igazságot el kell viselni akkor is, ha az nem mindig kellemes, s a bűnös vétkek tagadását a hatalom eszközeivel szolgálni a legnagyobb önámítás.

Kecskemét, 1978

ÉLETRAJZI, CSALÁDI HÁTTÉR

Dél-Somogyban, a Dráva partján fekvő Barcsen 1908. május 21-én, tízgyermekes közalkalmazott családban születtem.

Apám földbirtokukon gazdálkodó szüleit villámcsapás következtében, kisgyermek korában vesztette el. Árvaságában gazdag földbirtokos rokonai vették gondozásba. Így korán megtanulta szomorú sorsának elviselését. Szótlan, csendes emberré vált mély istenhittel. Egész életét átszötte a becsületérzés és kötelességtudat. Tanulmányait végig kitűnő osztályzattal végezte. Kötelező katonai szolgálata után, az akkori idők szerint „érdemes” anyagi alappal indulhatott az életnek – nyugdíjas állás és családalapítás vágya lebegett előtte, ezért a Barcsen vasúti csomóponttal rendelkező Déli Vasút szolgálatába lépett. Rövidesen felismerték értelmességét és felelősségteljes munkaszeretetét, a különböző munkakörökben becsülettel kiállta a próbát. Harmincéves szolgálata alatt megbecsült embernek érezhette magát. Ötvenéves korában ment nyugdíjba, hetvenegy éves korában agyvérzésben halt meg.

Anyám családiról Zala és Vas megye területéről származott. Ősei vízimalmosok, erdőtulajdonosok és erdészek voltak. Családi nevük Abay, mely magyar nevüket a Vend-vidéken, elhallás folytán, Obajecznek anyakönyvezték. Anyám apja erdész volt. Az akkori időkhöz képest jómódban éltek a múlt század utolsó évtizedeiben, Kerkaszentkirály környékén. Vadászatok alkalmával sok vendég fordult meg házukban. Anyám is, mint fiatal leány, gyakran ment apjával vadászni. Apámnak második felesége volt, húszéves korában ment férjhez. Apám első felesége korán meghalt, három árva hagyott hátra. Anyám szelíd, gyermekszerető, igazi anyatípus volt, hetvennégy éves korában váratlan hirtelenséggel bekövetkezett haláláig.

Én komoly kis emberke voltam. Legszívesebben magányosan szerettem játszani, főleg a magam készítette játékokkal. Olyankor megszűnt körülöttem a világ, a magam teremtette képzelet épített fantáziadús környezetet. Az első világháború végétől három éven át szerb megszállás alatt éltünk, nagy elszigeteltségben. Fájó emlékképeim maradtak az első világháború idejéből. A háború napról-napra szedte áldozatait. Nemcsak a harctéren, itthon is. Általános rémületet váltott ki a „spanyolnátha” hazánkba is betört pusztító járványa. Néhány hónap alatt százezrek estek áldozatául. Szülővároskám hétezeres lakosságából naponta átlag húszan veszítették életüket. Generációm kora gyermekkorában belekerült a vészterhes történelmi idők sodrába. Minden érdekelt, ami körülöttem és a világban zajlott, korán lettem napi újságolvasó. Közben mohón kerestem az irodalmi regényeket, verseket. Egyes szép kifejezésekben gazdag mondatokat többször is újraolvastam. Tizennégyes éves koromban „diákregegyt” alkottam, sportújságot szerkesztettem, később a helyi lapnak rövid tudósításokat írtam.

Gyermekkorom egyik hiányérzetét szülővárosom középiskolában való szegénysége okozta. Csak polgári iskolája volt, ennek elvégzése is komoly terhet jelentett a szülőknek, mivel akkor heten voltunk iskolás korúak. A polgári elvégzése után egy nagykereskedelmi import cégnek lettem az irodai gyakornoka. Három év alatt könyvelésben, árszámításokban hasznos gyakorlatot szereztem, majd vámügyi ügyek intézését bízták rám, önálló cégjegyzési joggal. Hogy feladatomat jól el tudjam látni, el kellett sajátítanom a kereskedelmi számtanból az angol pénz és súlyegységekkel való számolást, mert ezek nem a tízes számrendszerre épültek. A vállalat külföldi számlái azonban angol pénz- és súlyegységekről szóltak.

Négyéves kenyérkeresői munka után nyílt lehetőségem régen tervezett gimnáziumi tanulmányaim megkezdésére. Ekkor már volt annyi fizetésem, hogy tanulmányaimat fedezhettem. Egy évig készültem a különbözeti vizsgára, napi 9-10 órás munkaidő mellett. A pécsi jezsuita gimnáziumnak lettem magántanulója. Latin, görög, német, olasz nyelvekből valamint matematikából és fizikából szaktanárok készítettek elő, egyéb

tárgyakat magam tanultam. Az ötödik és hatodik osztályt humanisztikus gimnáziumban végeztem Pécsen, a hetedik és a nyolcadik osztályt reál-gimnáziumban Kaposváron. Itt is érettségiztem. Öt éven át a tanulással együtt napi 16-17 órát dolgoztam. 1931-ben két külföldi utazást is tettem. Az egyiket Jugoszláviába, a másik egy ausztriai sporttúra volt.

1933-ban a pécsi Erzsébet Tudományegyetem jogi karán kezdtem meg tanulmányaimat. Tandíjkedvezménnyel vettek fel. Nagyon szorgalmasan tanultam, nemcsak a kedvezmény miatt. Nagyon érdekelt a jogi pálya. Negyedéves jogász koromban két szakcikkem jelent meg a Jogász című folyóiratban. Közben tanítványaim voltak, akiket vizsgára készítettem fel. Ugyanakkor katonai szolgálatra vonultam be, tízhetes kiképzésre, a pécsi 8. honvéd gyalogezredhez.

1936. december 19-én avattak jogi doktorrá, majd tanársegédi kinevezést kaptam a Kereskedelmi és Váltójogi Tanszékre, Bozóky Géza professzor tanszékére. Ugyanezen a tudománykaron habilitáltak egyetemi magántanárrá a magyar kereskedelmi jogból 1946-ban Pénz és üzletrész címmel írt monográfiám alapján.

Első házasságkötésem 1937-ben volt, melyből 1938 és 1943 között három gyermekem, egy fiú és két lány született.

1946. augusztus 15-én a szervezés alatt álló magyar katolikus egyetem képviselőjében Mindszenty József bíboros hercegprímás és dr. Czapik Gyula egri érsek által kibocsátott okirattal a Magyar Katolikus Jogakadémia Jog- és Államtudományi Kar Kereskedelmi és Váltójogi Tanszékére nyertem tanszékvezetői tanári kinevezést. Két év múlva az államtudományi kart államosították, majd 1949-ben megszüntették. Ezzel egyidejűleg, tanszékvezetői minőségben, egyetemi tanári illetményeimnek elismerésével, a szegedi Állam- és Jogtudományi Kar Kereskedelmi és Váltójogi Tanszékére helyezték át. A tanszéket 1950-ben Gazdasági Jogi Tanszékké minősítették. A következő átszervezés hozta létre már maradandóan a Mezőgazdasági és Munkajogi Tanszéket.

Azokban az években az egyetemi katedrán szolgálni kétféle szempontból is nehéz volt. Az egyik: át kellett állítani gondolkodásunkat a

marxista-leninista ideológiára, a másik, hogy eredeti szaktárgyamról, a magyar kereskedelmi és váltójogról – mint letűnt kapitalista forgalmi viszonyok tipikus jogágáról – át kellett térnem az átmeneti időnek megfelelő joganyagot egybefogó „gazdasági jogra”. Mivel még nem volt tankönyve, ennek a megírását is vállalnom kellett. Ütemezett terv szerint, hogy a hallgatók is folyamatosan készülhessenek belőle. Ez nagy munka volt. Mint az országos szakértői jegyzékben szereplő igazságügyi könyvszakértő, időnként szakértői megbízásokat is vállaltam. Az Egyetemi Tanács ki-nevezett az Egyetemi Szociális Bizottság elnökévé, oktatási felelőssé. Komoly, munkás évek voltak ezek. 1953 nyarától miniszteri illetve megyei tanácsi megbízásból érettségi elnöki teendőket is elláttam.

Az 1956/57. tanévben dékánhelyettesként is tevékenykedtem a meg-betegedett dékán helyett.

TÖRTÉNELEM AZ ÖTVENHATOS NÉPFELKELÉS TÜKRÉBEN

Ahhoz a korosztályhoz tartozom, amelyik a század első évtizedétől kezdve két világháborút és két inflációt ért meg. Kétszer szereztem tapasztalatokat az infláció embertelen hatásairól. Ebbe a kétszeres katasztrófaegyüttesbe egy-egy forradalom is beékelődött. Egyik sem volt azonban klasszikus értelemben forradalom.

Csupán az 1956. évi események formai és tartalmi jegyeiben fejeződött ki a filozófiai értelemben vett forradalom valósága. A rendszer, amelynek megdöntését eredményezte, eszmetorzító és emberi szabadságot elnyomó, sőt megalázó természetével objektív törvényszerűséggel vonta magára az éveken át gyakorolt önkényuralom nyomában halmozódó feszültséget, és robbantotta ki az egész magyar nép mindezt megúno, tovább nem tűrő felkelését. Elherdálta a nép bizalmát, és tetteivel meggyalázta az eszméket, amelyek a társadalmi haladás szolgálatát célozták. Megalomániás, téves elképzeléseivel szemben egyetlen és végső eszközként csak a népfelkelés vezethetett a politikai porondról való lesöpréséhez.

Hogy hatalmának társadalmi bázisa rendkívül gyenge volt, bizonyítéka, hogy félelmetessé kiépített fegyveres ereje a népfelkelés hatására napok alatt omlott össze.

A nemzetközi jog fontos alapelvét, a *non interventio* sérelmét is látványosan megvalósító fegyveres katonai beavatkozás a szabadságharcot történelmi jelentőségű, nemzetközi ügyé avatta. Ennek következtében az évek hosszú során a „magyar ügy” az ENSZ napirendjén olyan ügy lett, amely a Szovjetunió ellen koncentrált támadások áradatát állandósította.

Hazánk ENSZ-tagságát mindaddig felfüggesztették, amíg a forradalom bebörtönzött áldozatai amnesztiában részesítve szabadságukat vissza nem nyerték. Ez az amnesztia azonban nélkülözte a klasszikus értelemben ismert amnesztia fogalmának összes elemét: csupán a büntetés hátralevő részét engedte el, de a büntető ítélethez fűződő joghátrányt nem törölte el.

Ha visszagondolok a jogi doktorátus megszerzése utáni nehéz gazdasági viszonyokra, az 1931. évi bankzárlatot követő deflációs pénzügyi viszonyok velejáróira, elérem tárul a jövő reménytelensége. Abban az időben is még mindig élt a köztudatban, hogy a jogi doktorátus olyan ugródeszka, amely sok irányban felkínálkozó vagy felhasználható lehetőségek tárháza. Igaz, szerencsém is volt, mert *summa cum laude* végzettségem kérés nélkül nyitott utat számomra. Kevés anyagiakkal ugyan, de behívást kaptam a pécsi tudományegyetem jogi karára, tanszéki szolgálatra. Ezt a díjazást később az ÁDOB-os (Állástalan Diplomások Országos Bizottsága) illetmény garantálta, és ehhez járult a kari könyvtár havi jutalma. Szegénységemet enyhítette a megelégedés, amelyet az a munkalehetőség nyújtott, hogy azt a munkát végezhettem, amit szerettem. Ekkor még nem volt határozott célom, nem foglalkoztatott a másokban felismert célratörés. Nem is volt bennem érvényesülésre törekvő becsvágy. Úgy éltem a világban, hogy nem fűtött a gyors előrelépés gondolata. A rendelkezésemre álló kevés anyagiakkal jól gazdálkodtam, igényeimet rangsorolva mindenre jutott. Egyszerűen csupán az élt bennem, hogy emberségem és munkám miatt ne érje szó a ház elejét. Dicséretekre sem vágytam. Ha váratlanul ért valami olyan megtiszteltetésnek számító felkérés, amely lendíthetett pályámon, egyáltalán nem igyekeztem kihasználni a lehetőségeket. Valahogy úgy léteztem, hogy az élet menete a maga természete szerint alakította jövőmet.

Ebben az időben véletlen körülmények összejátszásából kezdtem el a grafológia tudományával is foglalkozni. S rövidesen megállapíthattam, hogy megvannak a képességeim ehhez a mély megfigyeléseket és lélektani elemzéseket igénylő munkához.

Még egyetemi hallgató koromban figyelve kerestem a rám ható pro-

fesszoraim egyéniségében az emberi és tudósi jellemzőket. Mindkét szempontból a legmélyebb hatást Irk Albert professzor, a büntetőjog tanára tette rám. Ő lett később hatásos ösztönzőm is egyetemi magántanári habilitációm megszerzésére. Annyi biztatással sarkallt tudományos ambícióm megvalósítására, hogy mindig köszönettel gondolok rá, támogatását sohasem felejtettem el. Buzdítása nélkül – viszonyaim és családi körülményeim között – nem lett volna elegendő szorgalmam és energiám az egyetemi tanári pályára való tudományos felkészüléshez. Atyai barátom lett. Professzoraim közül ő volt az első, aki magántanári habilitációm elnyerése után elsőként kollégájává fogadott, és felajánlotta az egyenjogú kapcsolatot. Bennem azonban az iránta érzett tisztelet olyan nagy volt, hogy csak arra kértem, Albert bátyámnak szólíthassam, a pertu nem jött a számra. Egyetlen fia, az abban az időben még gyermek Ferenc, jogtudományi végzettséggel szerzett érdemeket. Sajnos, apja már nem érthette meg fia tudományos karrierjét, ugyanis betegsége jóval hetvenéves kora előtt sírba vitte.

Szerencsémnek tekintem, hogy pályám során sokat lehettem fejlődő és éretté vált fiatalok között. Szívesen emlékszem vissza arra is, hogy a cserkészmozgalomban is részt vettem, és 1933-ban a gödöllői cserkész világjamboree-n egy munkás fiatalokból álló cserkészcsapat parancsnokaként működhettem. Az egyetemi ifjúság körében szerzett tapasztalataim is lelkesítően jók.

Egyetlen célom lett: tanítani akartam. Ezt 1946-ban az egyetemi magántanári képesítés elnyerésével el is értem. Ekkor érkezett a megvalósítás küszöbéhez a katolikus egyetem terve, amely az egri érseki jogakadémiának Magyar Katolikus Jog- és Államtudományi Karrá szervezésével kezdődött. 1946. augusztus derekán már kézhez vettem a bíboros hercegprímás és az egri érsek aláírásával ellátott kinevezést: a kereskedelmi és váltójogi tanszék professzora lettem. Amikor azonban az egyházi tanintézeteket 1948. május 1-jén államosították, a katolikus egyetem terve is lekevert a napirendről. Főiskolai tanszékem 1949. augusztus 31-én megszűnt. Ezzel egyidőben meghívtak a szegedi tudományegyetem jogi karának azonos tanszékére.

Ekkor már túl voltunk a fordulat évén, s az egyetemekre is kiterjedt az átszervezés. Ez azzal járt, hogy csak az 1949/50. tanévben működött kereskedelmi és váltójog elnevezésű tanszékem, a következő tanévre már fel kellett készülnöm új tanszékem diszciplinájára, a gazdasági jog című tárgy előadására. Ennek anyagát menet közben kellett megírnom, és szakaszosan az ifjúság részére átadnom. Jegyzetem 406 gépelt lap terjedelemben, stencilezve került a hallgatóság kezébe. A következő tanévben ismét újíttottak. Az 1948-ban elindított mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom szervezeteinek jogi szabályozását és a földjogi viszonyok kérdéseit kellett tananyaggá feldolgozni. Az ország három jogi karának tanszékvezetői kaptak megbízást a tananyag megírására szoros határidővel, hogy a hallgatóságnak a vizsgára való felkészüléséhez a jegyzet időben kézben lehessen. A gazdasági joghoz hasonlóan ismét menetközben kellett a tananyag megírásához felkészülnöm és éveken át jegyzetírással foglalkoznom.

A szövetkezeti jog kérdéseivel való foglalkozás közel állt hozzám, mert a kérdés ugyan más vetületben, de része volt már magántanári habilitációs monográfiámnak (*Részvény és üzletrész*) is. A jegyzetem mégis úttörő munkának számított, és elősegítette a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog önálló jogággá fejlesztését.

Menetközben írtam meg a *Jogtudományi Közlöny* számára azt a tanulmányt, amely lényegében a hazai szocialista jogi irodalom első földjogi tanulmányának felelt meg. Földhasználati jogunk elvi alapjait – különös tekintettel a termelőszövetkezeti földhasználatra – dolgoztam fel munkámban. (1953. évfolyam, 10–11. szám, 432–442.)

Szívesen segítettem az új tudományágak kialakítását, de sok fantázia nem volt abban a kezdetleges tudományépítő munkában, amelynek gazdasági gyakorlata szegényes és kényszeredetten erőtlenségre volt kényszerítve. Mivel azonban az átalakuló politikai viszonyok rendjébe illeszkedő jogágak építőköveinek kialakítását segítették, a feladat racionális magja politikailag jelentős volt. Még két tanulmányom következett, az egyik az állam és jogtudományi kar évkönyvében, a másik az Acta-sorozatban jelent meg.

Annak örültem volna legjobban, ha az egyéni érdekeltséget hang-

súlyozottan képviselő jogintézmények fejlesztésének tudományos kérdéseivel foglalkozhattam volna. Ámde ezek az intézmények a társadalmi-politikai fordulat miatt fokozatosan lekerültek a napirendről. A szovjet rendszerből átültetett politikai térhódítás csakis egyirányú mozgási lehetőséget nyújtott. Vagyis a szovjet modellnek megfelelő szocialista intézmények megvalósítását tette feladattá.

A NÉPFELKELÉS KIROBBANÁSA

1956. október 16-án Szegeden az egyetemi ifjúság a tudományegyetem Auditorium Maximumában nagygyűlést tartott. Ennek tanár-elnökeül háromtagú küldöttségük engem kért fel. A nagygyűlés az utcára is kiszorult hatalmas tömeg részvételével, feszült hangulatban zajlott le. Elnöki szigoromra is szükség volt, hogy megakadályozzam a gyűlés szabad térre való kilépését és veszélyes tüntetéssé fajulását. A nagygyűlésen elfogadott 12 pontot nyomban országos körútra induló küldöttség vitte magával.

Néhány nap múlva, október 23-án délután a főváros egyetemeinek és főiskoláinak ifjúsága és a csatlakozó munkástömegek hatalmas méretű felvonulása az egyetemi ifjúság pontokba foglalt követeléseinek proklamálására olyan folyamatot indított el, amely bármelyik pillanatban a közhatalom ellenállásába ütközhetett. A felvonulás békés menete a főváros bizonyos pontjain az ávónak tulajdonított akadályoztatással találkozott, és ez a felvonuló tömegben izgalmat keltett. Megszületett a rádió elfoglalásának terve. Az elhatározást fegyveres harc követte.

A belgrádi Canossa-járásból hazatérő Gerő-Ernő pártfőtitkár csöcseléknek minősítette a rádióban a felvonuló egyetemi ifjúságot és a vele szövetségbe ötvöződött munkástömegeket. Ez a politikai felelőtlenség végzetes robbanást érlelt meg. Ezt fokozta másnap a parlament előtti vérengzés, a szemben lévő épület tetején lapuló ávós különítmény gépfegy-

vertüze. A kezdetben békés felvonulásból nemzetközi jelentőségű eseménnyé fejlődött népfölkelés katonai alakulatok csatlakozásával nemzeti szabadságharcra bővült.

Napok alatt megszerveződtek a forradalom szervei: a munkástanácsok, a nemzeti bizottságok, amelyek az első megpróbáltatásra tehetetlen-né vált tanácsi szervek helyett átvették a közigazgatás irányítását. És ami mindent betetőzött: a munkástanácsok felhívására országos sztrájk bénította meg az országot.

SZEGED ÉS SZEREPEM

Szegeden már másnap, 24-én megkezdődtek az egyetemi hallgatók és üzemek munkásainak összeülekezései. A felvonulások rövidesen – az ávósok készülődésének láttán – fenyegető hangulatot árasztottak. A helyőrség katonai parancsnokai kezdettől fogva úgy látták, hogy a városi tanács alkalmatlanná vált az ügyek kézben tartására és a város vezetésére. Nyomban úgy döntöttek, hogy a tanács félreállításával diktatúra veszi át a város vezetését. Két nap sem telt el, máris belátták, hogy alkalmatlanságuk a vállalt feladatra nyilvánvaló. Ehhez a döntő lépést a Széchenyi térre meghirdetett, de nem engedélyezett nagygyűlés megakadályozására bevetett katonai akció gyászos kimenetele szolgáltatta.

Október 26-án, reggel 8 óra tájban az egyetem központi épületéhez gyalogoltam Juhász Gyula utcai albérletemből, ahol Szigethy Bob papinál békés otthonra találtam. A Takaréktár utcánál már láttam a felvonulók szakadatlan sorát, a Széchenyi téren pedig a kordont vont katonaságot, amely lábhoz tett fegyverrel fenyegető helyzetet mutatott. Rohanva érkeztem az egyetemi tanács ülésére. Majdhogynem lihegve mondtam el, milyen veszélyes helyzet van alakulóban. Gyorsan döntöttünk. Én vállaltam a fegyveres beavatkozás megakadályozását, Baróti Dezső, az egyetem rektora, Nyíri Antal, a bölcsészkar dékánja, és Korpássy Béla, az orvosi

egyetem dékánja pedig felkerekedtek, hogy a menet élére állva valamilyen módon megakadályozzák a tömeg és a katonaság összecsapását. Egy időben indultunk vállalásunk teljesítésére. Én először a városi pártbizottságra hajtottam, az ott tapasztalt tehetetlenség láttán tovább siettem a megyei főkapitányság épületéhez, és M. Szabó őrnagyhoz, az ávó főnökéhez fordultam, hogy akadályozza meg a katonaság fegyverhasználatát. Együttműködésre ugyan készen, de illetéktelenségét hangsúlyozva a katonai parancsnokot kérte magához. Halász Gyula főhadnagy jelentkezett, és felsőbb parancsra hivatkozva azt válaszolta: ha a tömeg áttöri a kordont, ő végrehajtja a lövetésre szóló parancsot. Mire én visszarohantam az egyetemre, a Széchenyi téren már minden a feszültség tetőfokán állott. Megtudtam, hogy az egyetemiek álltak a tömeg élén, s kezüket csatárláncként egybefogva megkísérelték a Takaréktár utcának a Széchenyi téri torkolatában a tömeget visszatartani, hogy ne menjen neki a csőre töltött fegyvereknek. Hasztalan, a tömeg előrenyomult, a figyelmeztető lövés eldőrdült. Az egyik lövedék valószínűleg gellert kapva Schwartz Lajos fiatal munkás életét oltotta ki közvetlenül a menet élén alkotott csatárlánc mellett. Szemtanúk szerint a menet most már a halott fiatalember tetemét hordágyra helyezve végigvitte a városon. Gyász borult Szegedre. Az egyetemi tanács megrettenve nézett a fejlemények elé.

Ez az eset annyira felfokozta a tömegek izgalmát, hogy a diktatúra parancsnoka sietve azzal hátrált meg, hogy másnapra a város munkástanácsainak képviselőit a városháza közgyűlési termébe, az új városvezetés megválasztására hívta össze. Ez a gyűlés október 27-én ült össze.

Ekkor jutottam el én is az egyetemi tanács képviselőjében, mint az állam és jogtudományi kar vezetője, az összehívott munkástanácsba.

Az egyetemi tanács a városi tanácsban résztvevő egyetemi vezető kijelölésekor az első pillanattól kezdve rám szavazott. Bennem látták a nehéz helyzetben a tapasztalatokkal bíró, alkalmas jogászt az egyetem képviselőjére. Mivel én a közéleti szerepléstől mindig tartózkodtam, határozottan ellenálltam. A rábeszélésben különösen kitűnt az a vezető korifeus, aki a korszellemnek megfelelően mindenre előre gondolva még igazo-

lást is ígért annak bizonyítására, hogy hivatali kötelezettséget teljesítve vállaltam a képviseletet. Ez a számomra végzetessé váló megbízatás később életfogytiglani börtönnel járt. S az, aki lényegében simán túljutott a kezdeti meghurcoltatásokon, az általános amnesztia után néhány hónap múlva velem szemben minősíthetetlen magatartást tanúsított.

Okát pedig a hat év eltelte után abban láttam, hogy számára terhes lett az új helyzetben az én *capitis deminutió*t viselő személyem.

Az egyetem kissé késve kapta meg a városi gyűlésre szóló meghívót. Így, amikor az orvosi egyetemi tanártársammal, Dr. Kukán Ferenc professzorral késve a helyszínre érkeztünk, s az igazoltatáson átestünk, a zsúfolásig megtelt tanácsteremben már megkezdődött a katonai parancsnok kérésére annak a néptanácsi elnökségnek a megválasztása, amelynek a kötelessége lesz a városvezetéssel járó hatalom átvétele.

Nyomban felismertek bennünket, és többen felkiáltottak: „Itt vannak az egyetemiek! Itt van Perbíró professzor! Őt kell megválasztani az elnökség elnökévé! Ő tapasztalt jogászprofesszor, aki tudja, hogy az ilyen rendkívüli helyzetben mi a teendő!”

Bevallom, erre nem számítottam. Semmi kedvem sem volt ahhoz, hogy közéleti szereplést vállaljak. Még hozzá ilyen körülmények között. Nem gyávaságból, hanem elvi megfontolásból. Éppen ezért először úgy viselkedtem, mintha nem is hallottam volna a felkiáltásokat. Tanártársammal egy oszlop mögé, az éppen odahelyezett székre ültem le. A nem szűnő felhívásokra a kollégámhoz fordulva kérdeztem: „Mit tegyek?” – „Mened kell!” – szólta a kolléga. Erre, elég kedvetlenül, felmentem az elnöki emelvényre, és nagy taps közben mondtam a következőket: „Köszönöm a bizalmukat, de nem fogadhatom el elnökké választásomat, mert nem vagyok demokratikusan megválasztva, mint Önök, én csupán az egyetem képviseletében mint megfigyelő vagyok itt!

Erre felállt egy küldött, és értelmes, rövid beszédben arra kért, hogy a rendkívüli helyzetre tekintettel ne utasítsam vissza bizalmukat, fogadjam el felkérésüket. „Ilyenkor nem számít, hogy még nem szavazták az egyetemiek demokratikusan az Ön egyetemi képviselőként való megvá-

lasztásáról. A lényeg a gyűlés Ön iránti bizalma és a közérdek. Kérjük, ne utasítsa vissza nyílt szavazással történt megválasztását!"

Nehéz helyzetben éreztem magamat. A közérdek végett már nem egyszer kénytelen voltam feladatot vállalni. Most is csapdába kerültem, a közérdek csapdjába. Újra megköszöntem a bizalmat, és azzal vállaltam el megválasztásomat, hogy elnöki ténykedésemhez határozott fegyelmet kértem mindenkitől, mert az előttünk álló nehéz feladatok becsületes ellátásához a szilárd fegyelem elengedhetetlen.

Ezután következett a tíztágú elnökség megválasztása. Egymás után, közfelkiáltással választották meg az elnökség tagjait. Senkit sem ismertem a megválasztottak közül. Végighallgattam a katonai parancsnok és a Magyar Dolgozók Pártja képviselőjében jelen lévő egyik titkár, Vereska András mentegetőző szavait, amelyek nem nélkülözték a magába roskadt egykori hatalmasság jóízléstől távol eső, önkritikus, mentesítésért esedezését. Megtévesztett, szegény halandónak jellemezte magát. S hogy ez mennyire valóság, ezért arról is tájékoztatást adott, hogy milyen cselekedettel bizonyítaná kijezanodását.

A katonai parancsnok sürgetésére két elnökségi tag kíséretében elindultam a megyei rendőr-főkapitányságon székelő katonai parancsnokság épületébe. A városháza előtt álló katonai gépkocsi vezetője, egy tűzér századosi egyenruhát viselő tiszt, a karhatalmi ávó parancsnoka, Herczeg István százados néhány szóval indokolta a tűzér századosi egyenruha viselését, mint az eseményekkel kapcsolatos kénytelen egyenruhacserét. Másnap ez a nagyhatalmú karhatalmi parancsnok, Herczeg István telefonon jelentkezett nálam, és bejelentette, hogy csak személyesen nekem adja meg magát. Nem kér személyére védelmet, de családját védelmembe ajánlja. Családjának és neki is védelmet ígértem. Nos, ez az ember hónapokkal később, amikor már eljárás folyt ellenem, az egyik katonai bírósági perben – mint tanú – a legképtelenebb vádakkal rohant ki ellenem. Kitört belőle az ávós természet!

Annyira átlátszónak látszhatott az ellenem felhozott vádak tömege és természete, hogy az ellenem folyó népbírósi perben az ávósok boldo-

gan kiaknázták volna, ha maguk is találhattak volna valami felhasználható ellenem. Ilyen ember is akadt, aki a jótéteményért a családjának védelméért így fizetett.

A katonai parancsnokságon magas rangú tisztek jelenlétében folyt a tárgyalás a hatalom átvételéről. Ők alkották a város vezetésére kinevezett katonai diktatúrát. A munkástanács elnöksége nevében két kérést terjesztettem elő:

1. Azonnal lépjenek érintkezésbe a szovjet hadseregcsoporthoz vezetővel a Szegeden átvonuló tankhadosztályok sürgős leállításáért, mert idejövetelem előtt egy asszonyküldöttség bejelentette: ha nem állítják le a szovjet tankok beözönlését és a városon való átvonulását, az asszonyok élő sövényt alkotva a tankok alá fekszenek, és halálukkal tiltakoznak a nemzeti önérzetet sértő hadi cselekmény ellen.

2. A megyei főügyészség képviselőjének kérdésére most, miután a törvényesség kérdésében is elnöki megbízatásomból folyó jogom és kötelességem dönteni a gyűjtogatásért letartóztatott és a statáriális bíróság elé tartozó ügyben: döntésem, hogy a vádlottat kiveszem a statáriális bíróság hatásköréből, és a rendes bíróság elé utalom, mert a köznyugalom érdekében ezt tartom célszerűnek.

Tíz perc múlva a katonai parancsnok azzal tért vissza a hírszolgálati helyiségből, hogy a szovjet főparancsnokság azonnal leállította a tankosztályok átvonulását a városon. A hatalom átadását és átvételét ezzel befejeztnak tekintettük. A katonai parancsnokság felajánlotta mindenkori segítségét. Egyben közöltem azt is, hogy a katonai parancsnokság által még tegnap elrendelt kijárási tilalmat azonnali hatállyal feloldom, hiszen ennek eddig sem engedelmeskedett a lakosság. A tilalom megszegéséért ilyen körülmények között fegyvert használni értelmetlen.

A reánk várakozó, forradalmi bizottsággá alakult munkástanácsi képviselőkből álló ülés beszámolómat elfogadta. Az elnökség néhány öntevékeny tagja a szükséges tennivalókban értékes segítséget nyújtott. Megszervezték a lakossághoz intézett kiáltványt is. Mivel azonban ez olyan pontokat is tartalmazott, amelyekkel – az adott körülmények között, mint

jogász, akkor még – nem értettem egyet, a kiáltványt aláírásom nélkül, de a nevemben hirdették ki a városháza előtti téren várakozó sokezres tömeg előtt.

Tájékoztattam a forradalmi bizottságot, hogy a városvezetés rendkívüli feladatainak kidolgozásához a másnapra következő vasárnapot veszem igénybe, ezért legközelebb hívom össze a teljes létszámú forradalmi bizottságot. Láttam ugyanis, hogy ebben a lázasan izzó hangulatban nem szabad siettetni a határozatokat, mert a pillanatok olyan változásokat hozhatnak, amelyek szélesebben haladhatnak túl minden előre elképzelt elhatározáson. Hamarosan rá kellett jönnöm: nincs megállás, az emberek állandó készültségben állnak. A folyamatos ülésezések, tárgyalások, felszólalások olyan erővel törnek érvényesülésre, amelyeket lassítani nem lehet. Másnap, vasárnap reggel, már értem jöttek, mert a bizottság összehívás nélkül is összeült. Ekkor a folyamatos ülések vezetésére külön elnök kijelölését kértem, és ő nyomban át is vette feladatkörét. Az én elnöki feladatom és elfoglaltságom zömét az állandóan özönlő küldöttségek fogadása, memorandumaik átvétele és a véget nem érő tárgyalások tették ki.

A NÉPFELKELÉS NAPJAI

A levegő túlfűtöttsége, az emberek nyugtalanságuk ellenére megmutatózó komolysága biztosítékot jelentett számomra, hogy meg tudom akadályozni az ilyen nagy felfordulással járó esetleges egyéni akciókat. Néhány egyetemi hallgatót megbíztam, hogy a városban cirkálva mindent kövessenek szemmel, s szükség szerint a nevemben lépjenek közbe. Ha ez veszélyes volna, telefonon értesítsenek, s én nyomban a helyszínen terlek. Csak egy esetben volt szükségem a sürgős személyes beavatkozásra. Sikerült is meggátolnom az önbíráskodást.

Közben felkeresett az MSZMP ideiglenes intézőbizottságának három-

tagú küldöttsége Törköly Ferenc vezetésével. Feladatokat kértek, hogy támogathassák a néptanács munkáját. Bejelentették, szolgáló párt akarnak lenni.

Szobám állandóan tele volt küldöttségekkel és velem szót váltani kívánó, izgalommal túlfűtött emberekkel. A titkárság alig tudott rendet tartani. Hála tekintélyemnek, a forrongó indulatokat sikerült mindannyiszor leszerelnem. Emberileg meg lehetett érteni az éveken át elszenvedett sérelmek miatt az elégtételt követelőket, de – szerencsére – értelemre ható szavam nem maradt eredmény nélkül. Jelszóként hangoztattam a forradalom tisztaságának követelményét. Senkinek sem adtam engedményt. Csak az általános sztrájk beszüntetésére nem volt elegendő a példákkal egybeszótt érvelésem. Általánossá vált az országos sztrájk erejében meglévő feltétlen közbizalom.

Felléptem a különböző csoportok által végrehajtott letartóztatásokkal szemben is. Különösen akkor vezetett eredményre a közbelépésem, ha a letartóztatottak hozzátartozói kerestek fel kéréseikkel.

Az ávósok többsége önként adta meg magát a katonai operatív csoportnak, amely a Csillagbörtön kisleányházában gyűjtötte össze őket védőrizetbe. A közbüntényes börtön szigorú őrzésére viszont határozott utasítást adtam, mert a közbüntényes rabok kiszabadulása beláthatatlan következményekkel járt volna.

A karhatalmi laktanya legénységének szabadságoltatását magam is helyesletem, a tisztek azonban nem vállalták a felajánlott védelmet, fegyverestől Jugoszláviába szöktek. A parancsnokot a laktanya és a jelentős értékű felszerelések megőrzésére és leltár szerint történő átadására hívtam fel. De mire kérésemre a katonai bizottság kiérkezett, a környékbeli cigányság már a laktanyában fosztogatott.

Ebben az államvagyon veszélyeztető helyzetben az egyik öntevékeny elnökségi tag néhány műszaki képzettségű társával vállalkozott arra, hogy az öthalmi karhatalmi laktanyában levő katonai rádióvevő berendezést szakszerűen leszereli, és védelembe helyezésre a városházára hozza. Ehhez egyetértésemet adtam, mert így védve láttam a nagyértékű állam-

vagyont. A berendezést a városházán összeszerelték, s ellenőrizték, hogy működik-e. De nem volt szükség üzembe állítására, mert a MÁV igazgatóság nagy hatósugarú rádióadóját már Széchenyi Rádió néven működtették. A nép politikai érettségének volt bizonyítéka, hogy a forradalom harmadik napján már szinte órák alatt, spontán jöttek létre a forradalom társadalmi hatalmi szervei: a munkástanácsok és a hivatalok, intézmények forradalmi bizottságai, a nemzetőrség alakulatai.

A nemzetőrség a honvédség közreműködésével a karhatalmi (ávós) ezred elhagyott fegyvereit vette igénybe. A város rendőrkapitányság teljes őrszemélyzete, élén a kapitányság parancsnokával, esküjét híven követve vállalta a nép szolgálatát a forradalom mellé állásával és elnöki rendelkezéseim végrehajtásával.

A katonai forradalmi bizottság kérésére részt vettem az új városparancsnok megválasztásán. Javaslatomra erre a fontos tisztségre Gosztonyi tüzér őrnagyot választották meg. Az egyetemi honvédelmi tanszék alezredes parancsnoka bejelentette, szívesen vállalná a városi nemzetőrség főparancsnoki tisztségét. Ajánlkozását szó nélkül hallgattam, nem nyilatkoztam. Másnap egyetemi hallgatókból álló népes küldöttség keresett fel az egyetem központi épületében, s kért, hogy jelöltjüket, a honvédelmi tanszék fiatal hadnagyát, akit magam is érdemesnek tartottam, nevezzem ki a nemzetőrség főparancsnokává. Nyomban alá is írtam a kinevezésről szóló okmányt, s ünnepélyes szavakkal nyújtottam át a lelkesen megéljenzett főparancsnoknak.

Mogyorósy rendőr őrnagy, a rendőrkapitányság vezetője, és Lazúr Barna, a nemzetőrség főparancsnoka, a forradalom alatt hűséggel, kifogástalan kötelességteljesítéssel szolgálta vállalt tisztségét.

Egyik nap az állandóan forrongó tömegben valaki felismert egy volt ávóst. Szerencsére éppen ott volt egyik megbízottam. Perceken belül nálam termett, tájékoztattott a készülődő lincselésről. Két emberem azonnal odasietett, felmutatta mindig náluk levő megbízólevelemet, amellyel a nevemben átvették az áldozatot, s átkísérték a városi rendőrkapitányságra. Közben telefonon meghagytam az ügyeletes rendőrtisztnek, hogy az átkí-

sért személyt diplomatikusan vegyék őrizetbe, s egy-két óra múlva egy hátsó ajtón feltűnés nélkül engedjék ki. Ezzel sikerült volna elejét venni, hogy az ávósok elleni gyűlölet a bosszúállások sorozatát indítsa el.

A zűrzavaros és lázas napok után október utolsó napjaiban végre kisütött a nap is. Egyre érzékelhetőbben mutatkoztak meg a viszonyok rendeződésének jelei. A katonai parancsnok, Gosztonyi István tűzér őrnagy értesített, hogy rövidesen jelentheti a helyőrség fegyelmi helyzetének rendbejöttét, az általam annyiszor kifogásolt katonai csoportok csellen-gésének megszűnését. Kértem a parancsnokot, nézzen körül, a környező városokban is kialakult-e a fegyelem a honvédség portáján. Ha gondolja, jónak látnám a parancsnokokkal értekezlet tartását. Legjobb lenne a találkozás nálam a néptanács elnökségén, mivel elfoglaltságom annyira ideköt, hogy még egy órára sem tudok kiszakadni. Hamarosan telefonon üzenetet kaptam, hogy kora délután a környék katonai parancsnokai, Szabadella István őrnagy, kiskunfélegyházi katonai parancsnok, Makó honvéd százados, makói parancsnok, Vígh Illés őrnagy és Gosztonyi István, Szeged város katonai parancsnoka itt is lesznek. Az elnökség két tagja ült az általam tisztelettel fogadott katonák közé, és kicserélték tapasztalatikat az általános helyzetről. A sok küldöttség miatt nem tudtam a parancsnokokkal beszélgetni, csak fél füllel hallhattam a felvett témákról egy-egy félmondatot. Annit azonban odavetettem a beszélgetésbe belemelegedett parancsnokoknak, hogy a Félegyházán teremtetett katonás rendet mindenütt meg kell valósítani, és tartózkodni kell az esetleges egyéni akcióktól. (Ezt a találkozást a megtorló eljárás menetében és a népbírószági vádiratban az ávós koncepció a szovjetek elleni támadásra való felkészülésnek ítélte.)

Még a beszélgetés folyamán érkezett meg sportrepülőgépen a győri nemzeti bizottság kéttagú küldöttsége. Nehezményezték Szeged hallgatását, a kapcsolatfelvétel elmaradását. Azt feleltem: Győr éppen olyan távol van Szegedtől, mint fordítva. Ha tárgyalnivalójuk van, rendelkezésükre állunk. Mi nem rendezkedtünk be országos kapcsolatok kiépítésére, fő feladatunk saját városunk ügyeinek rendben tartása.

Alig távoztak a győriek, a budapesti forradalmi bizottságoktól érkezett két fiatal művész azzal a kéréssel, foglalkozzunk mi is a körkörös védelem kiépítésének kérdésével arra az esetre, ha szovjet katonai támadás érné a várost. Mosolyogva, de komolyságot erőltettem magamra, miközben hallgattam a hazafias lelkesedéstől fűtött szavakat. Barátságosan közöltem, katonai kérdésekkel nem foglalkozom, de éppen itt van néhány katonai parancsnok, velük beszéljenek. Ezzel én ki is kapcsolódtam a beszélgetésekből, a katonák is dolguk végeztével távozóban voltak.

Ekkor kaptam értesítést a jugoszláv határszervektől a napokban átszökött karhatalmi ávós tisztekről. Nyilatkozatunkat kérték, hogy november 4-én a délelőtti órákban átvesszük-e az általuk visszajuttatni kívánt, lefegyverzett karhatalmi tisztii csoportot. Azt üzentem vissza, mivel itt pillanatnyilag nem tudom biztonságukat garantálni, maradjanak ott.

November első napjaiban a szegedi, de főként a fővárosi események a rendeződés olyan jeleit mutatták, hogy november 5-ére várható volt az általános sztrájk beszüntetése és a munka felvétele. Ebben a hangulatban a helyi Széchenyi Rádió ugyanis napok óta a lakosság üzeneteit továbbította az ország különböző városaiban, községeiben élő hozzátartozóihoz, s ezzel az izgalomban levő lakosság megnyugtatóhoz közhasznú szolgálattal járult hozzá. A kérésnek eleget téve november 3-án este nyolc órakor rövid rádióbeszédben köszöntöttem az egyetemi hallgatókat, a katonákat és a város lakosságát.

Többek között felhívtam a szervezkedő pártokat, szüntessék be a testvérharcba torkolló torzszalkodást, mert ezzel megnehezítik a forradalom győzelméhez szükséges nemzeti egyetértés munkálását. A rádióbeszédet a *Szeged Népe* 1956. november 4-i száma közölte:

„Kedves Bajtársak!

Egyetemi hallgatók, munkások, parasztok és polgárok!

Szegeden napok óta bajtársaknak szólítjuk egymást, mert valójában bajtársaknak, katonáknak érezzük magunkat mindnyájan, akik a magyar nép szabadságának kivívásáért küzdünk.

Meggyőződésünk, hogy ez a harc, ez az egész nemzetet átfogó forradalom a magyar nép történetében a legdicsőbb fejezetet írja. Harcunk kettős: első és döntő feladatunk a magyar szabadságharc végső győzelmének kivívása! Ugyanilyen nagy fontosságú – ha sorrendben második is – az ország gazdasági életének mielőbbi megteremtése.

Küzdelmünk népünk szabadságáért kérlelhetetlen. Nem vagyunk és nem leszünk hajlandók megalkudni, félsikerekkel megelégedni! Népünk a hosszú elnyomás és önkény után új életre vágyódik, s végre maga ura, a maga gazdája akar lenni. Az önkény elnyomó gépezetét hihetetlen bátorsággal és lelkesedéssel, szinte szent megszállottsággal zúzta szét, söpörte el útjából az éveken át félelmetesnek bizonyult, de a nép egységes felkelésével szemben agyaglábakon álló, külső támaszokkal biztosított törpe kisebbséget.

! Bízunk a kormányban, mert tetteivel, a kompromittált elemek eltávolításával és szabadságharcunk hőseinek bevonásával, semlegességünk deklarálásával biztosítékot adott arról, hogy valóban a felkelt nép mellé állt.

Szeged város munkásai és polgárai magukévá tették a hős felkelő, Maléter Pál vezérőrnagy, honvédelmi miniszter felhívását a sztrájk megszüntetésére, ma felvették a munkát, hogy hozzájáruljanak gazdasági életünk normalizálásához és megerősödésünk megteremtéséhez. Világosan látjuk, hogy sztrájkunk eddig eredményes volt, de a sztrájk további folytatása már nem a magyar nép, hanem az ellenség érdekét szolgálná.

Forradalmunk tisztasága és végső győzelme mindnyájunk egységes célja. Népünk véráldozatának bemocskolása volna, ha megengednők azt, hogy a nép előtt már régen hitelüket vesztett, s bármilyen restaurációra hajlamos elemek, akik eddig óvatosan háttérből figyelték élet-halál harcunkat, most a vámszedő szerepében lépjenek elő. Ezeknek azt üzenhetjük: tévednek, ha nemzeti forradalmunk gyümölcsét a maguk asztalára kívánják harácsolni.

Aggódva figyeljük az utóbbi napokban egyre fokozódó mértékben feltörő pártvillongásokat. Ezek csak szétszaggathatják sorainkat és történelmünk során még soha nem tapasztalt ilyen egységbe forrotságunkat.

A hazafiúi lelkiismeret szavával szólunk, és kérjük az ország valamennyi forradalmi nemzeti bizottságát, hogy a még időszerűtlen pártszervezéseknek és villongásoknak vessenek gátat. Most minden erőnket egy cél elérése érdekében kell összefogni: forradalmunk végső győzelmének kivívására, eddigi eredményeink megőrzésére. Ne ingadozzanak a kishitűek, ne keltsenek félelmet bennünk a fenyegetőnek tűnő körülmények, mert szent ügyünk igazáról az egész világ hitet tett. Mégpedig azért, mert velünk együtt tudják, hogy az elvesztett és nagy véráldozattal visszanyert szabadságnál nagyobb kincs nem lehet!"

November 3-án, szombaton este – mivel pontos értesüléseim nem voltak – abban reménykedtem, hogy hétfőn, november 5-én, létrejön a konszolidáció a teljes rend megteremtéséhez. A rendeződés markáns jeleiből megnyugtatóan úgy látszott, napokról van szó, és a kormányzat országosan is ura lesz a helyzetnek.

Biztos tudomásunk volt arról is, hogy a szovjet csapatok kivonására vonatkozó megegyezést aláírtak. Örömmel következtem a jó hírből arra, hogy Sztálin katonapolitikai dogmája véget ért. Ez egymagában népünk számára a szabadság elnyerését jelenti. Jóhiszemű tévedésekre nemsókára, másnap, a hajnali órákban döbbsentem rá.

Ekkor a rádió drámai szavakkal számolt be az országra zúdult gyászos eseményekről, Nagy Imre miniszterelnöknek az ENSZ-hez intézett kéréséről. Klinikai szobámban keresett fel a hírekkel egy főiskolai tanár. Felindultan lépett be hozzám, és izgatottan, távirati stílusban számolt be a történetekről.

A városházára menet tapasztalhattuk, hogy a város különféle pontjain és a Széchenyi téren fiatalok fegyveres ellenállásra készülődtek a szovjet csapatokkal szemben. Fenn az elnökségen az első telefonhívás egy magát név szerint megnevező kommunista férfitől érkezett. – Professzor úr, hallottam tegnap esti rádióbeszédét, egyetérték önnel. Kérem, mit szól az új munkás-paraszt kormányhoz? – Nekünk – feleltem – van már kormányunk, a törvényes Nagy Imre-kormány.

Közben hamarosan az elnökség néhány tagja is megjelent. Nagy kérdőjelek az arcokon. A főiskolai tanár elképzeléseit meghallgatva elhatároztuk, a város megkímélése végett elkerüljük az ellenállást. A hatalmas tűzerővel felvonuló hadsereggel szemben értelmetlen és káros lenne a parittyaharc.

Ahogy az órák peregtek, ugyanúgy növekedtek az ellenállásra gyülekező csoportok, amelyekből egymást követték a küldöttségek azzal a javaslattal, hogy hivatalosan álljunk az ellenállás szervezése élére. Higgadtan megmagyaráztam a hazafias lelkesedéstől égő fiataloknak a súlyos következményeket. Mindenkit arra kellett kérni, viselkedjék fegyelmezetten, hogy az ütközéseket elkerülhessük. Gyávaságra senki sem kötelezhető, de az értelmetlen akcióktól a jóhiszemű embereket meg kell védeni. A higgadság nem mindenkinben talált helyeslésre, de nem maradt pusztába kiáltó szó sem. A városi hangosbeszélőn egymás után többször fordultam a forrongó tömegekhez, és felelősségteljes magatartást kértem. Sokan a kilátástalan ellenállásról való lebeszélést gyávaságnak minősítették.

A hangulat egész nap lázban tartotta az embereket. Délután két katonai csoport is csatlakozott a fiatalokhoz, és fegyveres ellenállásra készülődött. Néhányan fel is rohantak az elnökségre, hogy tervükhöz tőlünk is buzdítást kapjanak. Helyette a lehetséges következmények elriasztó példáival keltettük fel a felelős gondolkodást. De ez csupán sziget volt a forrongó tengerben. Az öntevékenységgel ijesztő akciója indult útjára, amikor valaki a sötétség beálltakor hatalmába kerítette a hangosbeszélőt, és tartalékos tűzérek toborzására hívott föl. Erre meg kellett ismételni nyugalomra intő felhívásomat. Felháborodást keltett viszont, hogy egy könnyű páncélos szovjet felderítő belopódzott a városba, és végignyargalt a fő útvonalakon. Hírnökeim jelentése után hangosbeszélőn arra kértem a forrongó csoportokat, óvakodjanak a támadások kezdeményezésétől, de készüljenek fel, mert ha a bevonuló csapatok indokolatlanul támadnának, azonnal válaszoljanak. Szerencsére éjfélig nem történt semmi, majd csörmpölések és elszórtan lövések voltak hallhatók. Hajnalban a beszívárgott páncélosok már a Széchenyi téren foglaltak állást.

Késő este az elnökség telefonján egymást követték a félelem hangjai. Különösen az egyetemi leánykollégiumból érkezett kérelem, hogy a közeli borpince készleteinek elszállításával vagy elpusztításával a bevonuló katonák leittasodását el lehetne kerülni. Az aggódókat megnyugtattam, hogy önkéntes jelentkezőkből toborzott, képzett fiatalemberek állnak a közelben rejtve készenlétben, és szükség esetén a leánykollégium teljes védelmére elegendő erőt jelentenek.

Minden hozzám fordulót meggyőztem, hogy ki van zárva azoknak az atrocitásoknak a megismétlődése, amelyek 1944 végén több városban anynyi bajnak lettek okozói. Állításom igazolására semmi biztosíték nem állt rendelkezésemre. Szerencsére a félelem valóban alaptalannak bizonyult. A bevonuló szovjet csapatok Szegeden fegyelmezetten viselkedtek, a lakosságot nem érte bántódás.

Szegedre november 5-én hajnalban vonultak be a szovjet páncélosok, holott két nappal előbb Makó környékén várakoztak a Szeged elleni akcióra. Mivel Szegeden ellenállásba nem ütköztek, elsősorban a városházával szemben, a Széchenyi téren helyezkedtek el, ágyúcsöveiket a városháza elnöki szobája irányába fordítva. Nyilván meglepte a tankhadoszlop parancsnokát, hogy hivatalos részről tudomást sem vesznek jelenlétükről. Nem fogadtam őket, nem adtam át a várost sem, a várakozás álláspontjára helyezkedtem. Jelenlétükben még délelőtt, teljesen spontán összeült a közgyűlési teremben a néptanács. Én elnököltem. A zsúfolásig megtelt teremben, közel az elnöki emelvényhez, két szovjet tisztet és tolmácsukat láttam. Mivel ők nem tartották szükségesnek a bemutatkozást, én sem vettem róluk tudomást. Az ülés légköre nagyon fojtott volt, mindenkinek az arcáról le lehetett olvasni a lelki szenvedést. Magam is szomorúan tettem magam elé az emelvényen a kalapomat, amikor körülnéztem a jelenlevőkön. Az első felszólaló keserűen kérdezte: – Professzor úr, mi a jogi helyzet most?

– Most nem beszélhetünk semmiféle jogi helyzetről. Szovjet tankok és szuronyok tetején állunk, s nem tehetünk mást, mint hogy minden erőnkkel úgy végezzük tennivalóinkat, hogy rendet teremtsünk a portán-

kon, a munka felvételével érdekeinket és életünket megvédjük – feleltem határozottan, de mély szomorúsággal.

Ezután – mintha a szovjet haderő képviselői jelen sem lettek volna – egymást követték a felszólalók. Munkásaink izgalommal telve imponáló komolyságot tanúsítottak. Bánatomat büszkeségem ellensúlyozta a néptanács egyszerű embereinek felszólalásaiból kiérzett felelősség és eltökéltség, tisztánlátás nyomán. Egyik felszólaló sem emelt szót a szovjet haderő jelenlétéről. Az egymást követő, sorsunkat taglaló felszólalásokat azonban váratlanul egy hallatlan keserűséget érzékeltető, sivítő hang szakította meg. Az egyik felszólaló hitet tett a sztrájk folytatása mellett, és izgatottan kiabálva követelte a sztrájk folytatását mindvégig és akár azon az áron is, hogy még a csecsemők se kapjanak tejet. Erre emelt hangon megvontam a szót a felszólalótól. Másnap újra összeültünk. A tanácsülés után az új pártszervezet szervezői néhány udvariassági kérdést tettek fel, majd az ávó volt főnöke, M. Szabó őrnagy kiszabadulva a Csillagbörtönből felkeresett, és köszönetet mondott az emberséges bánásmódért, amelyben az elmúlt napokban részük volt. Távozása után sajtóértekezletet tartottam a *Szeged Népe* című napilap birtoklása kérdésében. A kérdést egy újságíró vetette fel; aki nem volt tagja az elnökségnek. A tárgyaláson az elnökség legtevékenyebb tagjai, négyen vettek részt. A csendes beszélgetést egyszer csak megszakítva az egyik résztvevő arra hívta fel a figyelmet, hogy a Széchenyi térről felhangzó csörömpölő zajból ítélve a mindeddig csendes készenlétben álló tankok megindultak a városháza felé. A következő pillanatokban már az épületben hallatszó, robajyszerű zajra egyesek menekülni akartak. Nyugalmat intő felszólításomra azonban mindenki a helyén maradt. Hiábavalónak ítélttem ugyanis minden kísérletet a menekülésre, mert közben a tankokból kiszálló rohamsisakos, hosszú szuonyokkal felszerelt katonák teljesen körbekerítették a városháza minden kijáratát.

SZOVJET FOGSÁGBAN

Síri csend. Az elnöki szoba közepén karba font karokkal vártam. Pillanatok alatt felszakították a titkárság felőli ajtó két szárnyát. Benyomult hat rohamsisakos, hosszú szuronyos, mongol képű katona, majd pillanatok alatt élükre állt egy borostás arcú páncélos őrnagy. Őt előre lépve „Komité Prezident” szavakkal, kezét nyújtva köszöntöttem. Az őrnagy zavarában elnézést kért, hogy nincs megborotválkozva, de messziről jött. A következő pillanatokban azonban gyorsan helyreállt a forgatókönyv. Négy szuronyos katona engem vett körül, kettő pedig pillanatok alatt kiszaggatta a telefonokat, és szuronyaival nyomban társult az engem körülvevőkhöz. Eközben észrevettem a civil ruhás volt párttitkárt: kíséreként állt az őrnagy és tolmácsa mögött. Az őrnagy az előre elkészített forgatókönyv szerint izgatottan pergette kérdéseit. Én ugyanazon hangnemen adtam a válaszaimat. Kérdéseire, hogy mennyi a város tartalék élelmiszere, azt feleltem, hogy keréken három hónapra való. Az őrnagy felkiáltott: – Mi az, maguk háborúra készültek?

Ekkor fölemeltem én is a hangomat: – Nem, csak rendkívüli viszonyokra számítva gondoskodtunk a város lakosságának ellátásáról.

Ez a kérdés és felelet már feszült légkört teremtett. A szuronyok is talán már egy centiméterre közelítették meg mellemet és hátamat. Szinte éreztem az irdatlanul hosszú acél hidegét a testemen. Méltatlankodva próbáltam magamtól eltolni a gyilokra is készen álló ázsiaiakat, erre a katonák parancsot kaptak a kismérvű hátrálásra. S ebben a pozitúrában folyt tovább a drámai hangú kérdés-felelet ütközet. Közben észrevettem, hogy újabb katonák rohantak be a terembe, és a fallal szembeállított munkatársaimat átterelték az innen nyíló kis tanácsterembe. Egyszer csak eltűnt az őrnagy is, magamra maradtam szuronyos őrzőimmal. Eközben be-

jött a terembe a pártbizottság egyik titkára. A közelembe jött, és halkán közölte velem:

– Professzor úr, megkíséreltem közbelépni az Ön érdekében a szovjet elvtársaknál, de hajthatatlanok, el fogják szállítani a Szovjetunióba.

– Ha erre vetemednek, tegyék! – mondtam elképedve.

A titkár távozott, én pedig a szuronyokkal fogságomban magamra maradtam. Az imént hallott képtelenségtől némi izgalommal telítve vártam sorsom beteljesedésére. Nem a félelmem, inkább a bátorságom fokozódott. Elhatároztam, egy pillanatra sem adom meg magamat. A megfélemlítéssel szemben – gondoltam – csak a bátorság használhat. Ekörül forogtak agyamban a gondolatok. Talán tíz hosszú perc telt el ebben a bizonytalanságokkal tetéztetett helyzetben, és szemtől szemben szuronyos őrzőimmal. Arcukról vegyes érzelmeket lehetett leolvasni. Egyszerű mongol katonák voltak, akik számára bizonyára érthetetlenek voltak ezek a jelenetek. Előző nap azt hallottam, ők abban a tudatban voltak, hogy a Szezei-csatornához vezényelték őket az imperialistákkal való szembeszlásra. Ám a Szezei-csatornát itt sehol sem tudták felfedezni. Egyszer csak megtört gondolataim száguldása, mert egy toronymagas, pufajkát viselő, magas rangú politikai tiszt – ezredes – lépett elém a tolmácsával. Kért, hogy vegyek részt a város új vezetőségében, mint első elnökhelyettes. Mintha nem jól értettem volna, kértem, ismételje meg a felszlólítását. Ekkor már derengett előttem sorsom tisztuló horizontja. Nyilván az ilyenkor elmaradhatatlan hangulatjelentések egészen más megoldást tanácsoltak neki a Szovjetunióba való elszállítasom helyett. A segítségemet többre értékelte. Kérése annak bizonyosága, hogy a lakosság rokonszenve hatalmas támogató erőként áll mögöttem.

ÚJRA A VÁROS VEZETÉSÉBEN

Pillanatok alatt átgondoltam helyzetemet, majd megkérdeztem, meddig kell ellátnom ezt a feladatot.

– Az új választásokig – felelte az ezredes.

– Mikor lesznek az új választások?

– Negyed éven belül, januárban.

– Vállalom – mondtam. Arra gondoltam, ebben a kritikus helyzetben is segítségére lehetek a város lakosságának, hiszen eddig is ezért vállaltam a város vezetését.

Válaszomat az ezredes megköszönte, átölelt, és megcsókolta az arcomat mindkét oldalon.

– Kérem, fogjanak munkához, nyugodtan dolgozzanak, mi segítségükre itt maradunk. Azt akarjuk, mielőbb helyreálljon a rend, és hagyják abba a sztrájkot, dolgozzanak!

– Egyetlen kérésem van: elvezetett munkatársaimnak ne essék bántódásuk.

– A magyar rendőrség hatáskörébe tartozik az ügyük kivizsgálása. Velük lépjen érintkezésbe!

A Csillagbörtönbe kísérték őket. Ott maradtak ügyük kivizsgálásáig. Nyomban felhívtam a börtön parancsnokát, figyelmébe ajánlottam munkatársaimat. Akkor még nem tudtam, hogy a Csillagbörtön is szovjet felügyelet alá került: egy szovjet KGB-százados lett az ottani hatalom birtokosa. Majd vele is fel kell vennem a kapcsolatot, hogy siettessem a kiszabadításukat.

Még abban az órában arra kért az ezredes, intézzek rádióbeszédet a város népéhez, nyugtassak meg mindenkit, nem történt bántódásom. Erre azt feleltem:

– Ebben a lelkiállapotban, amelyben most vagyok, sajnos nem vállalkozhatom kérésének teljesítésére. Majd holnap reggel.

Nemsokára megtudtam, miért is kellene nekem most nyomban a néphez szólnom. Futótűzként terjedt el a városban, ahol újra hatalmas tömegek gyülekeztek, különösen a városháza előtt, hogy engem összebilinecelve a Szovjetunióba szállítottak. A tömeg a hírre nemhogy megrettent volna, hanem ügyet sem vetve a Széchenyi téren harckészültségben álló tankokra, bátran követelte: ha nem igaz a hír, akkor hallani akarják hangomat. Íme, a hálás nép, érzékenyen figyeli sorsom alakulását. Bátran állják a sarat, a forradalom tüze nem hamvadt el.

Másnap reggel rövid rádióbeszédben nyugtattam meg a város népét, s kértem, vegyék fel a munkát, kövessék példámat, előlegezzék a bizalmat a rend helyreállításához és az életfeltételek rendezéséhez. Csakhogy a nép körében most az terjedt el, nem is én beszéltem rádióban, hiszen némelyek „saját szemükkel látták”, hogy bilincsbe verve elvittek. Népes asszonyküldöttség jött fel a városházára, s a titkárságon követelték, látni akarnak. Csak akkor hiszik el, hogy én beszéltem a rádióban, ha személyesen látnak!

Amikor a titkárnő elmondta a történeteket, azonnal fogadtam az asszonyokat:

– Köszönöm szeretetüket, nagyon jól esik ragaszkodásuk, nem történt bántódásom, továbbra is a városért fogok dolgozni.

– Hála Istennek! – fejezték ki egyszerre többen hálájukat. Szemükből aggódó szeretet sugárzott.

Jóleső érzéssel köszöntem el tőlük, meghatódottság töltött el. Az egyszerű munkásasszonyok biztató szeretetét állandóan éreztem a forradalmi napok nehéz óráiban.

Munkámban első helyre helyeztem a most már hiábavaló sztrájk megszüntetését. Felhívtam a vasútállomás forradalmi bizottságát, megmagyaráztam a helyzetet, kértem, józan megítéléssel kövessék példámat, és teljesítsék kérésemet a forgalom megindítására. Megértéssel fogadták érveimet, csak az volt a kérésük, járjak közben a szovjet katonai parancsnokságon, nehogy az elindított forgalmat letartóztatásokkal akadályozzák. Közben-

járásomra minden akadály elhárult. Az eredmény így példamutató volt.

Az első naptól kezdve kiderült, hogy hiába lett új elnöke a városi tanácsnak, minden ügyben mindenki az én döntésemet várta. Amikor figyelemztettem az osztályvezetőket, hogy elnök is van, csak mosolyogtak.

Azt is látnom kellett, hogy a *Szeged Népe* című napilap kefelevonatát minden nap nekem mutatták be azzal, hogy ellenőrzésem után jelezzem a nyomhatóságát. Hirtelen tömérdek probléma támadt. Főként a lakáskérdés miatt izzott a hangulat. Munkásasszonyok jelentek meg csoportosan az elnöki szobában karonülő gyermekeikkel. Kijelentették, addig nem távoznak, amíg az évek óta hangoztatott ígéretést a város vezetősége valóra nem váltja. Tovább nem hajlandók tűrni, hogy pincelakásokban, barlangokban nyomorogjanak apró gyermekeikkel. Fenyegető helyzet alakult ki. Megnyugtató, sürgős döntésre lett szükség.

Hirtelen támadt egy ötletem. Végiggondolva elhatározásomat, megkérdeztem a VB-titkárt, akiben tettekesz embert ismertem meg: vannak-e üres laktanyák? Igen volt a válasz. Kettő is, a Honvéd téri és a Marx téri laktanyák üresek. Kértem, hívják fel azonnal K-vonalon a Honvédelmi Minisztérium illetékesét, és kapcsolják hozzám. Bejelentettem, hogy igénybe vesszük a két üres laktanyát, lakásokká alakítjuk át őket. Ha majd a honvédelemnek szüksége lesz megint laktanyára, a város újat épít. A beleegyezést azonnal megkaptam. Megbízta a helyi tervezőirodát mindkét laktanya sürgős áttervezésére lakásokká. Egyelőre minél több szobakonyhás, félkomfortos lakásokká. Csak így tudjuk a pincelakókat a legrövidebb időn belül emberi körülmények közé helyezni.

A következő lépéshez a VB-titkárnak el kellett készítenie a Honvéd téri laktanya építési rajzán a felmérést, hogy a kialakítható lakásokat számozzák meg, és nyomban adjanak ki minden indokolt igénylőnek kiutalást azzal, hogy az átépítés befejezése után történik meg a kulcsátadás és birtokba helyezés.

Ezeket az intézkedéseket nyomban kihirdették az eredményre váró asszonyok előtt. Megnyugodva távozott mindenki. Lám, ugye, lehet intézkedni? Csak ember kell, aki tud – mondogatták a távozók.

Másnap újabb gond várt megoldásra. Felkeresett a színház koreográfusnője színész férjével, és sírva adta elő, hogy kisgyermekükkel eddig egy cselédszobában laktak hosszú időn át egy színész házaspárnál. Most már az állandóan sírdogáló kisgyermek miatt a lakásadók türelme elfogyott, távozásra szólították fel őket. Segítsek, könyörgött sírva a fiatalasszony.

Szerencsére azonnal találtam megoldást. Kértem a VB-titkárt, hogy a Honvéd téri laktanya első emeletén, a feljáró mellett levő irodahelyiséget utalja ki azonnal a jelenlévő házaspárnak. Ha vállalják, hogy az átépítés ideje alatt esetleg átmenetileg a folyosón kell lakniuk, máris költözhetnek.

A gyors intézkedés hatására a koreográfusnő térdre borult előttem, elkapta a kezemet és megcsókolta. Csak annyit mondhattam;

– Az isten szerelmére, kérem, ne szégyenítsen meg! Az Önök helyzete azonnali intézkedést követelt, s természetes, hogy segítettem.

Így teltek az új helyzetben a kezdeti napok, amelyek heteken át hasonló, könnyebb-nehezebb problémákkal oldódtak fel.

De nemcsak ilyen szociális ügyek vártak tőlem megoldásokat.

Az első héten meglátogatott az új városparancsnok. A rokonszenves alezredest fiatal tolmácsnő kísérte. Művelt ember benyomását keltette; civilben mérnök volt. Feltette a kérdést:

– Mit gondoltak Önök, hiszen ezért a területért mi vért áldoztunk!

Ezzel tisztázódott előttem egyszerre két dolog:

1. Aligha lesz a január 15-ére beígért távozásból valami, hiába beszéltek erről november 4-e után.

2. Az ideiglenesen itt tartózkodás csak taktika. Amennyire kellemesnek hatott a művelt katonával való beszélgetés, annyira nyomasztónak éreztem a történelmi jelentőségű kijelentést a véráldozattal szerzett területről. De tanultam belőle, megalapozta tisztánlátásomat.

Egy nap felkeresett a fogságából éppen szabadult volt munkatársam, aki napokat töltött egy zárkában a vele együtt fogságba ejtett elnökségi taggal, Kovács Józseffel. Rá azért kellett vigyázni, mert „túlaktivitás” hajtott, s ezért többször kellett „helyre tenni”. Azért sietett hozzám hírnö-

köm, hogy felhívja figyelmemet erre az emberre, mert ellenséges hangnemben emlegetett, mondván, hogy nekem is vele együtt ott volna a helyem. Nem lepett meg a hír, megismert magatartásából következett ez a fellépése. Őt mindig két géppisztolyos társa kísérte, ez növelte öntudatosságát.

Közben megérkezett a városunkba kinevezett kormánybiztos. Összebarátkoztunk. Néhány nap múlva kijelentette: „Látod, ilyen becsületes pártonkívüliekkel akarjuk újjáépíteni a szocializmust.” Igen, feleltem, de én csak becsületes szocializmusra vállalkozom. Arcán megrökönyödést láttam. S ettől kezdve némi változás kezdődött kettőnk viszonyában. Nem érdekelt. De rájöttem, nem volt politikus a válaszem.

Egy alkalommal azt kérdezte tőlem az egyik pártfaktor, vállalnék-e Budapesten egy jelentős feladatot? Határozott nemmel válaszoltam. Nem akartam elhagyni sem a várost, sem az egyetemet, nem pályáztam magas pozícióra.

Még egy meglepetés ért. Összehívták a soron lévő végrehajtó bizottsági ülést. Az elnök, ahelyett, hogy elnöki tisztével élt volna, engem, az első elnökhelyettest kért fel az ülés vezetésére. Az ülésen, mint a városvezetésben a kulturális intézmények felügyeletét ellátó elnökhelyettes, külön javaslatot terjesztettem elő: segítse a városvezetés a szegedi rádióállomás megszervezését, hogy ez hozzájuttassa színházunk jeles tagjait a fizetett szerepléshez. Méla csend követte javaslatomat. Egyébként is mindig némasággal tüntetett a végrehajtó bizottság.

A következő napok egyikén, miután többször megkísérleltem a Csillagbörtönben fogva tartott három elnökségi tag kiszabadítását, elhatároztam, az ígéretések helyett most már dűlőre viszem az ügyet. Itt az ideje, kimegyek a helyszínre, a Csillagbörtönbe.

Már leesett az első hó, végigvettem azokat, akiknél kísérleteztem, elsősorban a rendőrséget, de újabb próbálkozásom is eredménytelenül végződött. Ezek az emberek egymásra mutogattak. A városi rendőrkapitány végül elárulta, a börtön KGB-s vezetője az illetékes. Elhatároztam, felkereksem a szovjet állambiztonsági tisztet, hogy végére járjak az ügynek. Más-

nap kocsit kértem, hogy kivigyen a börtönhöz. A kormánybiztos, amikor megtudta, hová készülök, azzal indított útnak: „Vigyázz, nehogy ott fogjanak!” Ez a mondat szöveget ütött a fejembe. Kiérve a Csillagbörtön elé, meglepett, hogy a szovjet őrkatonák igazolás nélkül beengedtek a főbejáraton. A szovjet parancsnok (csakis ő volt a főember) hivatala előtt két magyar detektív állt. Ők is arra kértek, nagyon vigyázzak. Őket a szovjet parancsnok napok óta hajszolja, hogy szerezzenek bizonyítékokat a letartóztatott elnökségi tagok ellen.

Amikor bejutottam a nagyhatalmú KGB-s százados elé, előadtam jövetelem célját. Már informálva lehetett rólam. Barátságosnak induló tárgyalásunk hangja fokozatosan keményedett, különösen, amikor az elnökségi tagok ártatlanságát hangoztató szavaimra a százados azt mondta, hogy bizonyítsák be maguka gyanúsítottak ártatlanságukat. Erre fellázadt bennem a jogász, és nem éppen udvariasan azt feleltem: „Százados úr, Önnek tudnia kell, hogy a bizonyítási teher az Ön kötelessége. Önnek kell bebizonyítania a gyanúsítottak bűnösségét.”

– Néhány nap múlva be is bizonyítom, hogy mindnyájan bűnösök – mondta. Kijelentésének emelt hangon adott hangsúlyt. Látszott az arcán, nem tetszik neki a praxisához nem illő merészségem. Ezután megemlítette Nagy Imre árulását. Ezt már nem tudtam szó nélkül hagyni, és azt feleltem: Nagy Imre tudós, becsületes kommunista, semmi esetre sem áruló, hanem hazáját szerető kommunista politikus. „Ne vegye rossz néven tőlem, de Ön még elég fiatal ahhoz, hogy egy népfelkeléssel szemben, amely tulajdonképpen a sztálinista, torz szocializmus ellen lépett fel, ellenforradalmi lázadást és árulást emlegessen. Gondolom, az Ön ideológiai képzettsége számára nyilván érthetetlen és szokatlan történelmi tényről van szó, amelynek megítélése a sztálini ideológia számára idegen terület.”

Amikor a tolmács befejezte szavaim fordítását, a százados felállt, kezét nyújtott;

– Kérem, ne haragudjon, most nincs időm a vita folytatására, legközelebb majd jelentkezni fogok.

Ámde, amikor újból találkoztunk, már a rendőrség börtönében az ávó

foglya voltam. Érkezésekor a kihallgató ávós őrnagy szobájában odalépett hozzám, kezét nyújtott, és azt mondta: „Mi már találkoztunk, ismerjük egymást.” Hát bizony, nagyon jól ismertük egymást. Csak ő a szinte korlátlan hatalom oldalán élet és halál ura volt, én pedig teljesen kiszolgáltatott fogoly voltam. Ekkor világosodott meg sok minden előttem. Szegény házám, hová jutottál! Vazallusi alávetettségben szenvedtünk.

Amikor a Csillagbörtönben dolgavégezetlenül távoztam, a folyosón várakozó magyar detektívek ismét a lelkemre kötötték az óvatosságot. Jól ismerhettek, jóindulattal kísérték működésemet, híveim közé sorolhattam őket. Rabtartóink annyira vigyáztak a közhangulatra, hogy változatlan meghagyták a forradalom napjaiban általam átkeresztelt helyi napilapnak *Szeged Népe* fejlappal való kiadását. Kezdetben én minden „ellenforradalom” elnevezést kihúztam, majd pedig egyik napról a másikra, se szó, se beszéd, megváltoztatták a lap címét *Szegedi Néplapra*, s ettől kezdve nem is adták be hozzám a kefelevonatokat ellenőrzésre. Nem magyarázták meg a változás okát, én se tettem szóvá az ügyet. A hatalom nem az én kezemből volt. Én csak azt végeztem, amit vállaltam a városért. Segédkeztem a rend és nyugalom helyreállításában, védelmeztem az emberek jogait, segítettem, ahol csak lehetett, és siettem rendezni a város egészségügyének zavartalan ellátását. Azonban egyre fagyosabbá vált körülöttem a levegő.

December végére Hévízre kértem orvosi beutalót, hogy kipihenjem testi-lelki fáradalmaimat. Kelenföldre a városi kocsival utaztam két elnökhelyetessel, onnan vonattal folytattam utamat. Odaérkezésemkor már észrevettem, hogy egy bőrkabátos férfi és egy nő van rám állítva. Mindig a nyomomban voltak. Az éttermi asztalnál két rendes fiatalemberrel kerültem össze, de mindnyájan nagyon óvatosan beszélgettünk. Úgy tettük dolgainkat, mintha mi sem történt volna a közelmúltban. Azt azonban észrevettem, a beutalt „betegek” között jócskán vannak olyanok, akik csupán egy időre kivonultak a forgalomból.

Január közepén táviratot kaptam az egyetem jogi karától. Kérték, térjek vissza, megindult az oktatás, 15-én a hivatalos megnyitást nekem kell elvégeznem. Eleget tettem a kötelezettségemnek.

Ilyen megnyitó sem volt még azelőtt. A professzori és tanszemélyzeti kar, meg a hallgatóság köszöntése után csupán annyit mondtam, hogy „az egyetemi oktatás második felévét ezennel megnyitom, jó munkát és egészséget kívánok mindenkinek.”

A városházára nem jártam be rendszeresen. Csak egy-két alkalommal mutattam meg magam. Így hivatalos ügyben is az egyetemen talált meg, aki keresett. Egy közeli helység üzemének munkavezetője is egyetemi hivatalomban kért tőlem egy hivatalos igazolásra, még néptanácsi elnöki minőségemben, aláírást. Két hónappal a fordulat után! Szó nélkül teljesítettem. Ekkor a munkavezető megszólalt: „Most már megértem, miért mondták, hogy olyan emberrel találkozom, akiért tűzbe mennének.” Kezet fogtam vele, és szó nélkül elbocsátottam.

A városi tanácstól nem keresett senki. Az volt az érzésem, hogy az új vezetőség szívesen venné, ha lemondanék. Lemondásomat csupán azért halogattam, mert tudtam, hogy utána szabadabban nyúlhatnak hozzám az egyre hatalmasodó ávós ellenségeim, akik itthon is folytatták kísérésemet. Éreztem, csapda készül ellenem. Ennek ellenére kitartottam várakozó álláspontom mellett.

Január végén – ilyen hangulatban – akadt egy eset, amikor elnökhelyettesi funkciómat kellett gyakorolnom. A kórházban nélkülem tett látogatást a város vezetősége. A mit sem tudó kórházigazgató érdeklődött, miért nem vagyok én is ott, mint az egészségügy városi felügyelője? Erre a VB-elnök nyomban telefonált értem. Kérésére odamentem, és úgy viselkedtem, mint funkcióban levő elnökhelyettes. Jól játszhattam a szerepeimet, a kórház vezetői semmit sem vettek észre. Még arra is felhívtam a figyelmüket, hogy az orvosi állások betöltésekor különösen figyeljenek a szakmai tudásra.

INTERNÁLTATÁSOM

Néhány hét múlva, február 10-én, a *Szegedi Néplap* vasárnapi számában, az első oldalon nagy betűkkel szedett „Professzor úr, meddig várjunk?” címmel éles hangú támadás jelent meg ellenem. Az aláíró hírből ismertem, mindenre kapható budapesti eszközember volt. A szegediek közül senki sem vállalkozott e szennyes feladat elvégzésére.

A cikk a valótlanságok ízléstelen halmozásaiért nem számíthatott a tényeket ismerő emberek dicséretére.

Úgy látszott, idegeikre ment a várakozás, hogy ennyire megfélemedeztek a jó ízlésről. Azt hitték, ha acsarkodásukat észreveszem, már korábban lemondok. Én viszont jól tudtam, mire készülnek, húztam az időt, sőt arra is gondoltam, ha nem bírják elviselni, hogy nem veszek tudomást a háttérben kimódolt galádságukról, akkor még hivatali státusom idején működésbe lép az ávó, és elhurcolnak. Ezt viszont nem tartották célszerűnek, érthetetlen támadásukat ellenem a nép, a város, sőt az egész megye lakossága tipikus rákosista-ávós módszernek nevezné. Nem bírták elviselni a sokszorosan megnyilvánult szimpátiát, s hogy ők leszorultak a közélet perifériáira, csak az újra félelmet keltő megjelenésüket kísérte aggodalommal a város lakossága.

A támadó cikkben kétségbe vontak mindent, azt is, hogy a nép valószínű képviselői választottak meg a város vezetőjéül azokban a rendkívüli, forradalmi hangulatú napokban. Azt állították, hogy az ellenforradalmárok küldtek a „torony” alá. Másnap elküldtem a városi tanács VB-elnökének lemondó levelemet. Lemondtam a kooptálással a városi tanácsban viselt tagságomról és elnökhelyettesi tisztemről, amelyet nem én akartam, s fizetést nem is fogadtam el munkámért. A hírlapi támadást pedig, mint teljességgel alaptalant, visszautasítottam.

Már aznap nyúltabban szegődött nyomomba a már korábban is kísé-
rőmül látott, bőrkabátos ávós tiszt. Ahogy kiléptem a jogtudományi kar
épületének kapuján, leshelyzetből várt rám, nyomban elindult utánam, és
kísért az egyetemi gyermekklinikai szálláshelyemig. Másnap reggel ott
várt rám, és minden folytatódott. Ettől kezdve észrevettem azt is, hogy
lehallgatják a telefonbeszélgetéseimet is. Csak éppen nem jöttek be értem
az egyetemre. Pedig hol volt már az universitas ősi területi sérthetetlen-
sége?! Megkezdődött a nyilvános színjáték. Az embereken is érződött az újra
elhatalmasodó félelem. Senki sem mert beszélni, mert a forradalmi felke-
lés miatt napról napra szaporodtak a letartóztatások és gumibotozások.

Egy hét múlva, február 18-án, este hat óra után az albérleti hónapok
óta nem használt lakásomba siettem, hogy a bérleti díj második részletét
is kifizessem. Alig kezdtünk el beszélgetni, csöngettek. Eljött értem a hír-
hedt fekete autó három bőrkabátos ávóssal. A politikai rendőrségre invi-
táltak „egy kis beszélgetésre”. Lakásadónőmtől sűgva azzal búcsúztam, ha
egy óra múlva nem jönnek vissza, küldjön hírnököt Mártához, és közölje
vele a történeteket. Az ávósok szótlanul lekísértek a ház előtt álló fekete
autóhoz. Engem közrefogva, némán ültünk az autóban. Úgy vigyáztak
rám, mintha szökésemtől tartottak volna. A rendőr-főkapitányság épülete
elé érve felkísértek az ávó főnökéhez, aki már tenyerét dörzsölve várt rám.
Látszott az arcán, bekerültem az ő utcájukba, most már az ő hatalmuk
érvényesülhet sorsom alakításában.

Azzal kezdte:

– Ugye meglepődött, hogy behozattuk?

– Téved. Egy hét óta tapasztaltam a kíséretet, és vártam a már meg-
szokott módszert. Nézze csak meg a táskám tartalmát: fogkefe, fogkrém,
törülköző! – Erre a hatalom gőgje mintha alább szállt volna, enyhe csaló-
dás futott végig az arcán, bennem pedig fokozódott a lehangeltség.

– Különben nem erre vártam, ha akarják tudni, hanem arra, hogy
köszönetüket fejezik ki azért, hogy a nehéz napokban Önökre is vigyáz-
tam.

Erre nyomban arról kezdett beszélni, hogy ők a törvényességet min-

den vonatkozásban be akarják tartani, ezért tisztázni akarják az ellenforradalom alatti magatartásomat, amelyben vannak pozitívumok is, de több a tisztázandó kérdés. Most, amíg megvizsgálunk mindent, itt tartanak, azután döntenek sorsomról. Ezután egy tiszt, belső zsebében levő pisztolyán tartva kezét, felkísért a legfelső emeleten levő fogdába, ahol elvettek tőlem mindent. Meztelenre kellett vetkőznöm, hogy meggyőződjének, csupasz magam vagyok-e? Hogy mit éreztem, nehezen tudom leírni. Ártatlanságom és jóakaratom tudatában összeomlott bennem minden, amit valaha is tisztességről és a galádságokról elképzeltem.

A foglár szobájával szemben lévő cellába zártak. Percekkel előbb vezethették ki belőle a már alvó rabot. Még meleg volt a priccs pokróca, amikor levetkőzve kényszeredetten én vettem használatba. Elhatalmasodott rajtam az elkeseredettség. Valami mély gödörbe vetve éreztem magamat. Mindent sötétség vett körül. Soha nem volt összeütközésem a hatóságokkal. Most pedig pontosan azok törnek rám, akiket október-november napjaiban védtem a nem alaptalan népharagtól.

A töménen rám zúdított galádság annyira lesújtott, hogy csak az idegfáradtsággal terhelt mély álom segített át a következő napra. Reggel azonnal követeltem a november 4-e hajnalán elhangzott Kádár-féle kormánynyilatkozat szövegét, amely az események minden résztvevője számára, ha vér nem tapadt kezükhöz, teljes büntetlenséget ígért. Semmi válasz. Ellenben meglepetésemre reggel nyolc óra után már beadták Márta csomagját a melegítőmmel. Ebből tudtam, hogy Márta mindenről értesült, és érzékeltem gondoskodását, amely helyzetemben egymagában lelket erősítő segítséget árasztott felém. Első óráim a zárakból kiszűrődő hangok és felszólítások egyvelegében teltek. Azt vettem ki, ismeretlen társaim szeretnék tudni, ki a húszas zárka új lakója. Ekkor tudtam meg, hogy én vagyok a húszas. Csendben maradtam, nem válaszoltam az érdeklődő hangokra. Végre, dél felé csendben kinyílt a zárka ajtaja, belépett egy civilruhás, joviális arcú ávós (később tudtam meg, őrnagy volt), és kihallgatásra hívott a szobájába. Hangjában udvariasság és együttérzés vegyülete érződött. Másnap egy főhadnagy hallgatott ki. Még kétszer fog-

lalkozott velem néhány órán át. Kézzel, lassan írta a jegyzőkönyvet, s már az elején úgy látszott, csak az időt húzza, valamire vár.

Ha emlékezetem nem csal, a második napon az őrnagy szobájában megjelent a szovjet KGB-s százados, a Csillagbörtön főnöke. Most már tudtam róla, hogy a budapesti szovjet nagykövet, Jurij Andropov szegedi megbízottja. Andropovról tudtam, hogy a szovjet vezetésben ő irányítja a megtorlásokat. Tehát fölöttem is Andropov ítélkezik. Talán már szerepelek is módszeresen összeállított halállistáján, amely területi és fontosabb városi csoportosításban szám szerint is tartalmazza a halálra ítéendőket. Visszaemlékeztem a Csillagbörtönben folytatott óvatlan kirohanásomra, amelyben kétségbe vontam a KGB-s százados politikai tisztánlátását és helyes ideológiai ítéletét a magyar forradalom és Nagy Imre ügyében. De most, az újbóli találkozás és a barátságosnak ható kézfogás mellett nem vettem észre semmiféle szembenállást. De hát hogyan is lehetne erről szó közte és köztem, amikor ő a hatalom, én pedig az adott helyzetben a kiszolgáltatottság megtestesítője vagyok. Ennek ellenére emelt fejjel fogtam vele kezét, és igennel feleltem arra a barátságosnak szánt megjegyzésére, hogy „mi már találkoztunk, ismerjük egymást”.

Távozása után az őrnagy ismét kérdéseket adott fel. Vele a következőkben egy ideig nem is találkoztam, mert minden nap más-más kihallgató kísérletezett velem. Azt tapasztaltam, hogy március közeledtével valami fontos kérdés köti le a figyelmüket. Ezt a hiedelmet megerősítette, hogy a jóindulatáról megismert egyik őr, a „kék rendőr”, a fürdőszobában mellettem elhaladva gyorsan odasúgta: „Lehet, hogy március 15-re hazaengedik.” Másnap újabb súgás: „A londoni rádió többször foglalkozik magával.” Az üdítő hatást azonban az keltette bennem, amikor tapasztalhattam, hogy Márta ügyesen kimódolta személyes találkozásunkat az őrnagy jelenlétében. Néhány percig beszélgethettünk csak, de ez erőforrásként hatott rám. Ekkor még az őrnagy és a kihallgatóim részéről az „udvariassági szakasz” érvényesült. Ezután következett az a szakasz, amikor napokig hozzám sem szóltak; a kosztom is minden nap leves, leves és leves. Meg egy szelet kenyér. Zokszót sem ejtettem. Úgy véltem, lelkileg

és testileg ki akarnak készíteni. De bennem alkalmatlan médiumra találtak. Igyekeztem mindenhez szó nélkül alkalmazkodni. Órák hosszat fel-alá jártam a négy-öt méter hosszú és alig két méter széles zárkámban. Közben leültem a priccsre, fejemet tenyerembe hajtva gondolkoztam. Hogy mi minden jutott eszembe! Később, amikor újból megkezdte az őrnagy a faggatást, meg is mondtam neki: „Azt vártam, ha nem is csókolnak kezet nekem, de megköszönik, hogy a nehéz napok alatt Önöket is védtem a feldühödött tömeggel szemben, s különösen azért, hogy november 4-e után az új városvezetésben nem kis mértékben segítettem a konszolidációt. S íme, minek nevezzem ezt az embertelen fogvatartást?” Nem kaptam választ, úgy tett, mintha nem is hallotta volna. Bennem még élt a forradalom igazsága és ártatlanságom tudata, ezért bátran léptem fel vele szemben.

Változatlanul udvariasságot színlelt, csak akkor változott meg az arczíne, amikor arra az állítására, hogy én rendeltem el az ávósok letartóztatását, kértem, mutassa meg azt az írást, amelyen az én aláírásom látható. Az előtte lévő iratokat nézegetve az egyiknél megállt, majd néhány másodperc múlva azt kérdezte tőlem: ki az az ikszipszilon? Nyilván most derült ki, hogy más írta alá a letartóztatási rendelvényt. A világért sem árulta el, mire kellett rájönnie. Ettől kezdve ezt a kérdést többet nem tette fel, de később más ávós kihallgatók viselkedéséből arról kellett meggyőződnöm, hogy változatlanul engem tartanak az ő letartóztatásuk elrendelőjének, mert gyűlöletük nem hogy enyhült volna velem szemben, hanem fokozódását kellett tapasztalnom.

Minden, ami körülöttem az ávó börtönében történt, nyilvánvalóvá tette, hogy Kádár János fővezérlete alatt olyan dolgok történnek, amelyek teljes ellentétben állnak azzal a kormánynyilatkozattal, amelyet november 4-én hajnalban ő olvasott fel a szolnoki rádió hullámhosszán. Azokból az ávósokból összeállt politikai rendőrség végzi kéjjel a megtorlást, amelyik a sztálinista és rákosista önkényuralom eszközeiként a nép engesztelhetetlen gyűlöletét hívta ki maga ellen.

Csak az jelentett valami kis emberséget, hogy az őrségben nemcsak a velük egy követ fúvó *pufajkások*, hanem két „kék rendőr” is volt.

Március első napjaiban csoda történt. Az első tisztasági csomagban Márta citromot juttatott be! Egy hét múlva már két citrom lapult a ruhák között, sőt aszkorbinsavval megszórt kristálycukor is érkezett. Újabb csomagban pedig csokoládés keksz is kaptam. Március 15-e viszont elmúlt, én benn maradtam, sőt helyzetem bizonytalanabbá vált. A következő hetekben még tisztasági csomagot sem kaptam. Embertelenül megszakították minden kapcsolatomat Mártámmal, pedig őt jelentettem be egyetlen hozzátartozómnak. Ő volt rabságomban egyetlen támaszom.

Március végén még rosszabbra fordult a sorsom. Közölték velem az internálási határozatot, és átmenetileg lehelyeztek a pincében levő *pufajkások* börtönébe. Cellánk egy priccsrészből és egy padlóra fektetett ajtóból állt, ezeken töltöttük az éjszakákat, mint fekhelyeken. Következett a még sötétebb alvilág! Embertelenségek levegője vett bennünket körül. Itt a lelki és a testi gyötres módszereit alkalmazták a gumibotos *pufajkások* örök, akikről lerítt, hogy kéjelegve végzik az emberek megalázását.

Napok múltán délelőtt a vízzel elárasztott pincerészbe vezettek cellatársammal, dr. Szabó László postatanácsossal együtt. Azt követelte a *pufajkások*, hogy egy-egy rongydarabbal szedjük fel a bokáig érő vizet. Úgy tettem, mintha teljesíteném a parancsot, de a következő pillanatban kiléptem a bokáig ér vízből, és megtagadtam az utasítást, mint jogtalan embertelenséget. Hiába ordítozott a *pufajkások*, nem tágitottam, sőt követeltem, vezessen orvoshoz. Erre rabtársam is kilépett a vízből, és követte példámat. Az ő – látva, hogy nem töltheti ki kénye-kedvét rajtunk – mocskos szitkozódás közben visszakísért bennünket.

A vízi kalandot megelőző napon megalázás gyanánt engem kísért az ő a főkapitánysági épület földszintjén levő rendőrségi irodába. Vállamra rakták a kb. tíz személyre való hosszú rabláncokat másnapi elszállításunkhoz. Ezen a napon nem engedtek bennünket nyugovóra térni a szokásos esti órában. Valami ördögi tervet forgattak a fejükben. Rozsdás konzervdobozokat osztottak ki mindnyájunknak azzal az utasítással, hogy csiszol-

juk fényesre őket. Reménytelenül fogtunk ehhez az eleve lehetetlen munkának. Este 8-tól hajnali 2 óráig kellett ezzel a kínzásnak szánt pokoli kitolással foglalatostkodnunk. Ekkor hirtelen lefekvést engedélyeztek. De alig két órás bódult alvás után felzavartak bennünket. Nyomban sorakozni kellett, névsort olvastak, már nem is emlékszem, pontosan hányunk felett, utána összebilincseltek, és hosszú lánchoz kötöttek bennünket. Amikor így összebilincselve egyetlen értéktárgyamat, pénztárcámat átvehettem, kiderült, 300 forint hiányzik az erszényemből. A kihívó szemtelenséget tanúsító és embertelenségben tobzódó pufajkások miatt elhatároztam, nem hagyom annyiban pénzem ellopását. Az őrség parancsnoka fel is vette a jegyzőkönyvet, s amikor aláírásra nyilván maga a tolvaj, elémtette, gorombán ellökte összebilincselt kezemet, hogy az aláírást is akadályozza. Ezzel egyszer s mindenkorra vége is lett az ügynök.

Néhány órai ténfergő, fárasztó várakozás után teherautóra zsúfoltak bennünket, és elindultunk Budapest felé. Útközben a gumibotokat suhogtatva kényszerítettek, hogy kommunista forradalmi dalokat énekeljünk. Akinek nem hallották a hangját, géppisztollyal fejbe verték. Közben az egyik pufajkás őr mellém csúszott, és gúnyosan kérdezte:

- Na, professzor úr, mihez kezd majd, ha egyszer szabadlábra kerül?
- Megpróbálok egy jobb szocializmust építeni.

Hosszú zötykölődő utazás után a kerepestarcsai internálótáborban kötöttünk ki. Ez lett rabságunk, újabb megpróbáltatásaink következő álmomáshelye. Itt elképesztő zsúfoltságban több ezer rab sínylődött embertelen körülmények között. Nem írom le az ottani bánásmódot, mert hányinger kerülget, ha a sorozatos megalázásokra gondolok. Egymás hegyén-hátán voltunk, alvásról szó sem lehetett. Csak tengődtünk. Állva-ülve elaludtunk a fáradságtól. Az itt töltött hetek alatt már nem tudtam követni a napok múlását. Azt sem tudom, hány hetet töltöttem ott. Csak két eseményre emlékszem. Az egyik az volt, amikor váratlanul egy volt jogász tanítványom elé vezettek, aki illetéktelenül ugyan, de mint az ávón szolgáló beosztott, visszaemlékezve tanításaimra, titokban azzal keresett fel, hogy ha tud, segít rajtam. Nem sikerült: többet nem hallottam róla.

A másik eset pedig az volt, amikor értem jöttek a szegedi ávóról, hogy visszaszállítsanak egyik pokolból a másikba. Ez volt életem legkiszolgáltatottabb, legszomorúbb napja. Lelki kínzásomat nem bírta a kíséret „kék rendőr” parancsnoka, akiről már megemlékeztem. Erélyes közbelépésével elhallgattatta a nem is ember pufajkást.

A régi ávós rendszer szerint akartak visszacsempészni Szegedre, hogy Márta se tudja meg, hol vagyok. Napok múlva ezt az újabb embertelen számításukat áthúzta a rabtársak jól működő hírszolgálat. A beszélőről visszaérkező hozzátartozók megvitték neki visszaszállításom hírét. Sikertelen életjelet adnia magáról, és rólam is megtudott egyet-mást.

ÚJRA AZ ÁVÓ FOGSÁGÁBAN

Előlről kezdődtek a kihallgatások. De most már szemtelen és agresszív hangnemben és változatos fenyegetésekkel. „Nem tétlenkedtünk az alatt az idő alatt, amíg magát az internáló táborban elkülönítettük.” Naponta azzal kezdték: „Vegye tudomásul, felakasztjuk!” A fallal szembe állítottak, és az egyik agresszivitásban kitűnt hadnagy azzal méregetett, hogy a hóhérnak nagy darab leszek. „Már akasztattunk! Gyáván viselkedett az elítélt! Ha nem hajlandó beszélni és elismerni, amit mi már megállapítottunk, hát ha az is kell, megverjük!”

Nyugodtan annyit mondtam: „Maguk kezében az erőszak minden eszköze, mindent megtehetnek, mert úgy látom, semmit sem tanultak a múltból, nem tudnak megenni koncepciók vádaskodások nélkül.”

– Fogja be..., mert móresre tanítjuk!

Nagy önmegtartóztatás kellett a megalázások elviseléséhez. Még hozzá hányingerrel. A fullasztó nyár hősege már elviselhetetlen volt, mert a zárkák ablakát nem nyitották szellőztetésre. A páratartalom is nagy lehe-

tett, mert valahányszor kihallgatásról vittek vissza, belépésemkor a zárkába nedves levegő csapott meg.

Amikor hetek múltán sem sikerült elérniük a beismerést, amelyre koncepciójukat építették, azzal a váddal támadt rám a kihallgató hadnagy, hogy mivel átkopogtam a szomszéd zárkába, és tiltott érintkezést vettem föl más foglyokkal, sötétzárkába csukat, és addig onnan nem emelnek ki, amíg teljes vallomást nem teszek. „Akár ott kékülhet meg!” – hangzott a fenyegetés.

– Egyébként is – hangsúlyozta kihallgatóm –, magának tudnia kellett, hogy ellenforradalomban vesz részt, mert tanultsága erre bőséges tapasztalattal szolgált!

– Kádár János hivatásos politikus, és tudja-e, miként minősítette ezeket az eseményeket? Nemzeti történelmünk aranylapjainak!

– Majd Kádárt is elővesszük, és felelősségre vonjuk!

Mit szólhattam ezek után? Újra itt a mindenható és gyűlöletessé vált ávó, mely állam volt az államban Rákosi önkényuralma idején.

Ezután prüszkölve elvezetett a zárkamba, majd néhány perc múlva valóban át is vittek egy vasajtós sötétzárkába, ahonnan ismét néhány perc múlva a szomszéd, ugyancsak vasajtós sötétzárkába vezettek át. Alig vettem néhány lélegzetet, máris hallottam a szomszédból valami mozgást, majd nyílt a vasajtó. Intett az őr, hogy jöjjen ki, és mutatta a visszautat az előbbi sötétségbe. Leültem a csupasz fapriccsra, végig kellett gondolnom, miféle gonosz játékot űznek velem. Tíz perc sem telhetett el, a közérzetem máris jelezte a magamban feltett kérdésre a választ. Furcsa szagot éreztem. Átható nehéz szag körülöttem. De nemcsak a szag zavart, hanem az a hatás, ami az egész szervezetemet bénító erővel fogta át. Erős fejfájást, komisz rosszullétet éreztem. Ha az arcomat érintettem, mintha fadarabot érintettem volna. Eleinte, tűrőképességem végső határáig, kikopogtam, hamarosan jött a foglár a folyosóról. Panaszmra néhány tablettát adott, de kijelentette: orvost nem küldhet, szombat délután van, mindenki távol van. Ezek a tabletták segíteni fognak. Ha a foglár már gyógyszert ad, gondoltam, akkor azt is tudja, miről van szó. A zárkaváltás mögött az akarat-

gyengítő mérgező anyag felkenésére gondolok. A kiszolgáltatottság elkeserítő érzése futott rajtam végig.

A tabletták hatástalanok voltak. Lefeküdtem a priccsre, megpróbáltam a vaksötétben alvást kényszeríteni magamra. Alvás helyett a rosszullétemben különféle furcsa gondolatok kerítettek hatalmukba. Hatott a mérgező anyag. Eszembe jutott, amit Mindszenty bíboros, hercegprímás mondott letartóztatásának közeledtét sejtve a várható kínzásokról: „A lélek erős, de a test gyenge.” Azután így töprengtem; ha Sztálinról kérdeznék, minden további nélkül elismerem, én öltem meg. Azt is elismerem, hogy 16 évvel ezelőtt én öltem meg apámat is. Mindent elismerek, azt is, amihez semmi közöm sincs. Legalább túl leszek mindenem. Ilyen marcangoló gondolatok addig nyargaltak agyamban, amíg az elérsztelenedés érzetével álomba merültem. Másnap reggel az ébresztő csengője teljes kábultságban ébresztett. Később csajkában fekete kávé nyújtott be az ór az etetőnyíláson egy szelet kenyérrel. Nem éreztem éhséget, gépiesen mégis elfogyasztottam az élvezhetetlen lötytyöt.

Közérzetem változatlanul rossz volt. Mindenre el voltam szánva. Lesz, ami lesz. Kikopogtam. Amikor a figyelő ór benézett a cirklin, kértem, kísérjen a kihallgatómhoz. Azon nyomban kinyitotta az ajtót, és elindult velem az éppen megérkező kihallgatómhoz. Ő is sejtethetett valamit, ha vasárnap reggel bejött.

– Na, megjött az esze, vallani akar?

Erre én a friss levegő hatására:

– Vegyenek ki a sötétből!

– Mars! – volt rövid a válasz.

Szitkozódva vettetett vissza sötétzárkámba. A friss levegő jó hatását nagyon is éreztem. Helyreállította az erőmet.

A nap folyamán a síri csendet egyszer csak távirógépek kattogó zaja szakította meg. A kattogás szünet nélkül hangzott. E hangokból következtettem, hogy zárkám fölött van a hírközlőterem. Több hónapos rabságom ekkor már kifejlesztette bennem a logikai kapcsolatok mélyebb elemzésére való érzéket. Megállapítottam: valami rendkívüli politikai zűr lehet a vi-

lágban, mert ezek a szakadatlan távírógépjelzések sürgős, fontos híreket ontanak.

Helyesen következtem, mert a rossz közérzetben eltöltött egész napot követő reggel, nyomban ébresztő után beszólt az őr, készüljek kihallgatásra.

A kihallgató teremben egy hosszú asztalnál három kihallgató, köztük a parancsnok őrnagy ült, gyorsírónő az asztal végén, a fal felé fordulva pedig több fogolytársam állt. Engem az asztal elé ültettek. Az őrnagy tette fel az első kérdést. Noha úgy éreztem, megfelelő hangosan válaszoltam, az őrnagy mégis indulatosan rám szólt, hogy hangosan beszéljek! De alighogy felszólított, felugrott, az ablakhoz sietett, teljesen kitárta az ablak-szárnyakat. „Most válaszoljon!” – kiáltott idegesen. Magam is éreztem, hogy valami nagyon kellemetlen, rothadásszerű szag áramolhatott a ruhámból, és ez izgatta fel. A friss levegő pillanatok alatt olyan hatással volt rám, hogy agyam legtökéletesebb éllel lépett működésbe. Mindent simán megcáfoltam. A szembesítésre felkészített szerencsétlen fogolytársaimra is olyan hatást gyakorolhattam, hogy zavartan adták elő a besulykolt leckét. Amikor az őrnagy befejezettnek mondta a kihallgatást, kértem, szüntesse meg a sötétzárka-fenyítést, mert nemcsak alaptalan, de végrehajtásának módja is embertelen. Vizsgálat ígéretével indíttattak vissza.

A tiszta levegő hatására szervezetem a továbbiak során sikerrel dacolt a vegyianyag akaratgyengítő hatásával. Egy óra sem telhetett el, kinyílt a zárkám ajtaja, s az őr szó nélkül átkísért egy rendes külön zárkába. Mintha ismét a húszas zárka lett volna ez. Valamiféle ideges hangulatot fedeztem fel körülöttem. Nyomban a felügyelő ügyész lépett hozzám, és azt kérdezte, hogy érzem magamat? Erre olyan indulat kerített hatalmába, hogy kiabálva felhúztam az ingemet, s megmutattam a testemen keletkezett kiütéseket, amelyeket csak tapogatással észleltem. Az ijedt arccal rámnéző ügyész még szóhoz sem juthatott, amikor fenyegetően kiáltottam:

– Ide nézzen, miféle gyalázatot követnek el itt velem szemben! – A bezárt ablakra mutatva ugyancsak kiabálva követeltem tiszta levegőt. Az ügyész azonnal rendelkezett.

– Nyissák ki az ablakot! – Ő ezekért felelősséget nem vállal. A foglár tudta, hogy az ablakok be vannak szögezve, a kezében levő kulcscsomóval betörte az ablaküveget, hogy a levegő beáramolhasson. Az általános izgalomban pillanatok múlva, korábban elvett szemüvegemet hozták kérésem nélkül, s látszott rajtuk, hogy valami olyan dolgok történtek a politikában, amelyek jelentősebb háttéreseményre utalnak. Néhány nap múlva, amikor zárkamba új fogoly érkezett, megtudtam, hogy Molotov fellépése okozott olyan rendkívüli napokat, amelyek az egész moszkvai láncolatot izgalomba tartotta. Többet nem tudhattam meg, de ez is azt igazolta, hogy a távirógépek szokatlan hosszú zakatolása nem akármilyen eseményeket jelzett. Minden csoda csak három napig tart – mondja a szólásmondás. Enyhült ugyan körülöttem korábban élessé fajult hangnem, de fogságom változatlanul folytatódott. Újabb hetek múlva pedig egy délután, a kihallgató szobában olyan jegyzőkönyvek vallomást tettek elém, amely azzal vádolt engem, hogy utasításomra a jugoszláv határon megbízottaim a jugoszláv hatóságoktól nehézfegyvereket kértek a szovjet hadsereg támadásának visszaverésére.

– Mit szól ehhez? – kérdezte fölényesen a hetek óta tétlen kihallgató hadnagy.

– Az egész kitalált agyrém – válaszoltam nyugodtan. Meglepő nyugodtságot éreztem, arcomon sem vehetett észre semmiféle változást, bár a kitaláció mögött az ávós büntetőjogi felfogás és a politika szerint súlyos, sőt életveszélyes koncepció mozgott. Sőt, hirtelen eszembe jutott egy debreceni orvostanhallgató elbeszélése Kádár János és Andropov összeütközéséről. 1956. november 1-jén vagy 2-án a délutáni órákban Andropovot mint a Szovjetunió nagykövetét Nagy Imre a miniszterelnökségre kérette, mert Andropov ígérete ellenére nagy tömegben zúdultak be az országba a szovjet tankhadosztályok. Kádár Jánost is indulatba hozta a hír, és magából kikelve azt mondta Andropovnak: „ha ez igaz, akkor én csupasz kezemmel szállok szembe a tankokkal”. Andropov csitítgatta Kádárt, nyugodjon meg, a hír valótlan, kivonulnak, csak a kormány vonja vissza az ENSZ-hez benyújtott panaszát.

Zárkamba visszatérve a döbbenetes nyugalمامat és a Kárdár–Andropov-párbeszédre történt visszaemlékezésemet töprengésem váltotta fel. Ha ezt a valótlanságot a népbíróságon nem tudom visszaverni, ez egymágában, mert a „dicsőséges felszabadító Vörös Hadsereg elleni akció” volna mögötte, a koncepció teteje. Elérik vele az óhajtott és annyiszor emlegetett fejvesztésemet.

Kiszolgáltató helyzetemben minden lehetséges volt. A tanúvallomások kikényszerítése fenyegetésekkel, veréssel és kínzással nem voltak ismeretlenek az ávosok kihallgatási rendszerében. Mint ahogy a népbírósági peremben kiderült, végigverték nemcsak az elnökség tagjait, de mindazokat, akik az események során valamiképpen érintkezésbe kerültek velem. Így kényszerítették ki a hamis vallomást tartalmazó jegyzőkönyvek aláírását.

Nemsokára ismét kihallgatóm elé állítottak. Elkészült az ügyészség elé terjesztendő vizsgálati eredményről szóló jegyzőkönyv. Ezt kellett elolvasnom úgy, hogy nem vették ki az írógépből, hanem forgatták a hengerét. Nyugodtan el sem olvashattam. – Mi a válasza? – kérdezte a hadnagy.

– Az egész valótlanságok tömkelege.

Arra a már korábban is feltett, de mindig válaszolatlanul hagyott kérdésre, hogy kit kérek védőműl, mert vegyem tudomásul, többszörösen fejvesztéssel járó cselekmények sorakoznak ellenem, azt válaszoltam, hogy néhány nap múlva megnevezem. Valószínűleg egy volt tanítványomat kérem fel védőműl.

Még ezen a napon az ávo főnöke elé vezettek. Elolvasta ugyanis a vizsgálati jegyzőkönyvre adott válaszómat, amelyet külön papírlapra írtam le. Ebben sorra vettem a valótlanságokat, és hangsúlyoztam, hogy koncepciókért gyártottak ellenem, engem tettek meg az események bűnbakjává, holott köszönetüket vártam mindazért, amit őértük is, de főként a városért tettem. Pozitív tetteimért a hamis vádak tömkelege a válasz és a köszönet. A bíróság azonban, híven a törvényességhez, amelyet itt csak szavakban emlegettek, majd tiszta vizet önt a pohárba.

A főnök nehezményezte, hogy nem voltam hajlandó elismerni a ter-

hemre rótt cselekményeket. Azt feleltem: egy halvány vonással sem vagyok hajlandó eltérni a tényektől, és újból hangsúlyoztam, koncepciósvádakkal terhelnek, amelyekösszedőlnek majd a bíróság előtt. Akkor még naivan valódi bíróságra gondoltam.

Dühödten rám rivallt:

– Vegye tudomásul, nem jogi, hanem politikai ítéletet kap majd. A vádirat és az ítélet azt tartalmazza majd, amit mi megállapítunk.

Nem érte be ennyivel. Egymás után sorolta, hogyan rendezik meg a pert. Egy nagy teremben kiállítják majd az elkobzott fegyvereket, amelyeket a szovjetek ellen akartunk felhasználni (?), és az egész pert a nagy nyilvánosság előtt fogják lefolytatni, hogy a maguk valóságában lássa a nép a néphatalom ellen támadókat. Nem volt semmi értelme, hogy szóra méltassam ezt a gyűlölködésben elvakult embert. Szó nélkül vettem tudomásul mindent. Voltak már bőven ismereteim a koncepciósvadokról, hogy miként történik minden az előre elkészített forgatókönyv szerint. Minden mindegy. Fásultan vártam az előre megajzolt sorsom feletti színjátékot.

Éreztem, hogy vége felé közeledik az ávosok alá rendelt közvetlen kiszolgáltatottságom, amelynek során nemcsak azért forrongott bennük a feneketlen gyűlölet, mert az ő rákosista világuk lerombolásában részt vettem, hanem azért is, mert noha az ellenkezője előttük is bebizonyult, fejükbe vették, és ragaszkodtak hozzá végletekig, hogy én rendeltem el a letartóztatásukat. Egy pillanatra sem tudtak kiemelkedni a sztálinista tanok kegyetlen dogmáinak szelleméből, és sértettségükért sokszorosán elégtételt akartak venni rajtam. Hihetetlen mértékben eltervelt koncepciójuk még azt is számításba vette, hogy ha beváltom ígéretemet, és felhasználom a bíróság előtt az első alkalmat törvénytelenségeik nyilvánosságra hozatalára, előre érzékeltették velem, mi lesz a válaszuk: újra visszaszállítanak a fogságukba, s majd megtanítanak engedelmességre! Mielőtt átszállítottak volna az ügyészségi börtönbe, éjszakára újra átvittek az ávó börtönébe, érzékeltetve, mit várhatok. Másnap ugyanis azzal indítottak vissza, hogy tárgyaltalan volt az odaszállításom.

Végre egy délután rabszállító autóba raktak bennünket, és átvittek az

ügyészségi börtönbe. Most láttam fogolytársaimat együtt. Az ügyészségi börtönben nyomban megkapta mindenki a rabszámát. Holott még el sem voltunk ítélve! Ebből is látható volt, hogy aki ide belépett, az már elítélnek tekinthette magát. Az első tárgyalási napra kísérő börtönőrmesterünk is ezt fejezte ki, amikor hallottam, hogy némelyek összebeszélést kezdtek: „Emberek, az ítélet már régen készen van, kár minden szóért!” Ez a tiszta eszű, sokat tapasztalt ember ismerte a koncepciós perek lényegét. Többször találkozott ilyennel. A valóságnak adott hangot.

AZ ÜGYÉSZSÉGI BÖRTÖNBEN

Az ügyészségi börtönben emberségesebb légkörben teltek a napok. A nagymarosi plébánossal kerültem egy többszemélyes zárkába, ahol beszélgetésekkel űztük az órákat és napokat. Egy alkalommal egy vasúti tiszt érkezett. A faggatózó zárvatárs, tanárember, miután az új fogoly némi körképpel számolt be a városban történetekről, feltette a kérdést: Perbíró professzorral foglalkoznak-e a pártgyűléseken? – Igen – volt a válasz. – Gyakran szerepel témaként.

– És milyen büntetést emlegetnek vele kapcsolatban?

– Sajnos, halál vár rá, ehhez próbálnak a pártszónokok hangulatot kelteni.

A kérdező megtudakolta, ismeri-e a professzort? – Még nem találkoztam vele. Erre a kérdező rám mutatott: – Íme, most itt az alkalom erre. Síri csendben, az új fogoly szomorúan kért bocsánatot. Sajnos a régi módszerrel dolgozik a politikai rendőrség, már előre híveket akar szerezni az igazságtalan koncepciós perhez – mondta.

Ekkor hallottam először kívülről is hírt halálbüntetésem tervéről. Idebenn az ávósok a kihallgatások során eléggé hozzászoktattak fenyegetéseikkel a halál gondolatához, még hozzá akasztófával díszítve. A kinti hír

– bevallom – szíven ütött. Mártára gondoltam, szegény, amúgy is nehéz helyzetben lehet, s ehhez még hozzá számítva az akasztófa emelgetését velem kapcsolatban, egyenesen hátborzongató lehet számára.

Mártának sikerült bejuttatnia angol szótáromat és egy kétnyelvű görög könyvecskét. Az olvasás azonban egy percre sem tudta most figyelmemet lekötni. Értelmetlen ismétlődésekkel és összefüggésben meredeztek előttem a betűk. Néha belém vájt az ijedelem, mi lesz velem, ha az átéltek ennyire megbénítják agyamat, gondolkodásomat. Pedig az ávós módszerek komizságának gépfegyvertüzében sem lépett fel ez a bénultság, amikor gyötrő ráhatásokkal szemben kellett védekezni. Beretvaélesen vágott az agyam még a vegyileg fertőzött sötétzárka után is, amikor az első friss levegőt beszippanthattam. Egy percre sem hagyott cserben emlékezetem és logikám. Most pedig időnként azt észleltem, nem jutnak eszembe a nevek, bizonyos összefüggések és jól ismert tanok, történelmi tények.

Végtelen elkeseredés fogott el október 23-a első évfordulóján, mert azzal a megtorlást lihegő fenytéssel, amelyet velem tettek, húsbavágóan éreztem az embertelenség maximumát. Akkor ugyanis átkísértek a Csillagbörtönbe, és egy éjszakára a nulla fokra lehűlt levegőben ablaktalan cellába zártak. Takaró nélküli szalmazsák és egy kanna víz volt mindenem.

1978-ban, amikor emlékirataimat írtam, voltak napjaim, amikor az embertelenségekre visszaemlékezve az undor ütötte ki kezemből a tollat. Ilyenkor képtelen voltam az írógéphez ülni és folytatni munkámat. Csak hetek múlva állt helyre a lelkiegyensúlyom és tért vissza a munkakedvem.

Az ügyészégi börtönben töltött időszakban a főügyész – kérésemre – újra kihallgatott bennünket. Majd pedig visszaszállítottak vádlott társaimmal együtt a Csillagbörtön kisfogházába. Itt várakoztunk a népbíróági tárgyalásig. Engem azonban még egy éjszakára átszállítottak az ávó gyűlöletessé vált börtönébe – mint már szóltam róla – azzal a hátsó ávós gondolattal, hogy emlékeztessenek: ha a bíróság előtt feltárom a velem szemben elkövetett törvénytelenégeket, számíthatok újbóli „vendéglátásukra”, és megláthatom, milyen eszközeik vannak még számomra. Ki sem hallgattak, így szállítottak vissza.

A CSILLAGBÖRTÖN KISFOGHÁZÁBAN

A népbíróági per közeledtére abból következtettem, hogy egy késő délután gépelt iratcsomót adtak kezembe, hogy öt perc alatt olvassam át, és tegyem meg észrevételemet. Nyomban kitisztult agyamból a hosszú heteken át rám telepedett köd. A vádirat volt a kezemben. Lapozgattam, de összevisszaságában nem tudtam eligazodni. Kerestem, mivel vádolnak. Különféle oldalakon voltak utalások erre, de rendszer nélkül lebegtek a semmiségek és teljességgel alaptalan vádak. Mindennel vádoltak, amit az eseményekből össze tudtak kotyvasztani. Céljuk mindenáron annak kimutatása, hogy többszörösen akasztófát állíthassanak számomra. A vádak zűrzavarában a vezérmotívumot a néphatalom megdöntésére általam vezetett mozgalom képviselte. Ezt a helyi tanácsi hatalom erőszakos megragadásával indítottam el, továbbá szerveztem a szovjet hadsereg fegyveres megtámadását, megakadályoztam a párt újjászervezését, megfosztottam őket napilapjuktól, az államvédelmisták letartóztatását rendeltam el, stb. Adtak papírt is, felírhattam észrevételeimet. Ezt abban foglaltam össze, hogy vádjaik annyira alaptalanok és légből kapottak, hogy képtelenség komolyan foglalkozni velük.

Mindenesetre ez az öt perc csodát művelt velem. Az újból aktivizálódott hitványságok sorozata kiélesítette agyamat. Így ment ez végig a két hónapon át tartott népbíróági tárgyalási színpadon is.

Hogy az ilyen tudatmegvilágosító mozzanat milyen nagy erővel képes az elmúlt hónapok agybénító eseményeire az emlékezet kapuit kitárni, bizonyoságként két lényeges esetre kell szót vesztegetnem. Internáltságomban egy beszélőn fiam többször sikertelenül próbálkozott élelmiszercsomagot bejuttatni nekem. Ezt ecsetelte előttem a tábor fősmasszere mellé beosztott elítélt kápó kérkedve, hogy ezt mindannyiszor az ő ébersége

akadályozta meg. Fecsegő vitézkedése közben láttam, amint félredobott egy csomagburkoló újságpapírt, a *Délmagyarországot*, amely az 1957. május elseji ünnepség szónoki beszédének fő címeit tartalmazta. Messziről olvashattam nevemet, és a szónok „halált reá!” javaslatát. A szónok Szeged szülöttje, hírhedt kommunista politikus volt, aki Rákosit ugyanúgy kiszolgálta, mint Kádárt, mégpedig a legmagasabb politikai tisztségviselők között. Keserves pillanatokat idézett fel bennem ez a visszaemlékezés.

Az egyik hitványság kilincseli a másikat. Ez még frissebb emlékek kapuját nyitotta rám. Azt idézte, amikor a mérgezett levegőjű sötétzárkából elővezetve a fallal szemben állított, kipreparált vádlott társaimmal akartak együtt kihallgatni. Ekkor szippantott az ávós főnök a kellemetlen vegyianyag szagból, amellyel engem próbáltak védekezésemben akadályozni. A kibírhatatlan szag az ablak hirtelen kinyitására ugrasztotta a kihallgatást vezető főnököt, s ez a pillanat ajándékozta számomra azt a friss levegőt, amely visszaállította eredeti állapotába agyam működését. Az ellenem kipreparált vádanyag alkalmazása nem érte el esküdt ellenségeim kíváncsiságait. Ez adhatott magyarázatot arra, hogy a jegyzőkönyv először sztenografált szövegét nem aznap hozták legépelve hozzám aláírásra, hanem kereken egy hónap múlva. Már az első oldalak olvasásakor közöltem, nem így szólt a vallomásom, rosszul, helytelenül van itt rögzítve.

– Csak nem hamisítással akar vádolni bennünket? De különben is, harminc nap távolában senki sem bizonyíthatja, hogy valamelyik kijelentés másként hangzott el. Írja csak alá, ne akadékoskodjon!

Valóban, semmit sem érek el, ha most szembeszegülök. Amíg itt vagyok, borsos árat fizethetek. Majd a tárgyaláson elmondom a jegyzőkönyv aláírásának ügyét. Persze, azzal is tisztában voltam, hogy nem fecsegés az, amit az ávó főnöke mondott: az lesz az ítéletben, amit ők állapítanak meg.

Mint jogászt, bensőmben rázott meg az a nemegyszer tapasztalt tény, hogy ez a korlátlan hatalmat működtető rendszer mi mindenre használhatja fel a bíraskodás különben véresen komoly intézményét.

Az ávó gonoszkodása a tárgyalás előtti héttől újra hosszú időre rám telepedett. Elvitték a csendes zárkatársamat, helyette egy éktelenül harsá-

nyan horkoló öregurat, Hódmezővásárhely egykori polgármesterét helyezték mellém, hogy éjszakáimat ne pihentető alvásra fordíthassam. Szegény ember, sűrűn kért bocsánatot idegromboló horkolásáért, nem tehet róla, ő nem hallja, olyan mélyen tud aludni. Orvosi segítséget kértem néhány átalvatlan éjszaka után, de hiába, az orvos nem tudott segíteni. Egyetlen éjszakát sem tudtam alvásra használni. Éppen erre törekedtek esküdt ellenségeim. Arra számítottak, nem bírom idegekkel, és a tárgyaláson nem tudok majd megfelelő éles aggyal védekezni. Tudtam, minden hiába, az ítélet már amúgy is készen áll. De én a jegyzőkönyv és a történelem számára akartam dokumentumokat szolgáltatni. Bár abban sem bíztam, hogy az iratok valóban hűséggel tartalmazzák az elhangzottakat.

Az éjszakáim zavarására alkalmazott minden gonoszság ellenére nem éreztem fáradtságot, mindvégig éles aggyal tudtam követni a manővereket, az ávó nem kis bosszúságára.

AZ ÍTÉLET

A 00-ás népbíróági per korlátozott nyilvánosságú volt, az ávós főnök fenyegetése ellenére csak a bejelentett közvetlen hozzátartozók vehettek részt.

A vádat képviselő megyei főügyész mellett ott ült egy ávós tiszt, és a forgatókönyv szerinti lebonyolításban segédkezett. Minden tárgyalási napot szünnap követte, hogy a már megsemmisített állítást a szünnapot követő tárgyaláson újból megkíséreljék bizonyítani. Magamban már mosolyogtam ezen a béka-egér harcon, mert jól tudtam, az ítélet úgysem a tárgyaláson elhangzó adatokra és bizonyítékokra épül. Hallani sem akartak arról, hogy én az új város vezetésben is mint az VB-be kooptált első elnökhelyettes, több mint két hónapon át dolgoztam a város életének konszolidációjáért, s hogy Szeged az országban kivételes helyzetet foglalt el a forradalomban, az nem kis mértékben az én személyes munkám és

tekintélyem eredménye. Ennek figyelmen kívül hagyása egymagában olyan törvénysértés, amely a másik törvénysértést, a koncepciók pert is megakadályozta volna. Kezemhez nem vér, hanem – kérdés nélkül mondván – csak jótétemény tapadt.

Vádlott társaim a nyomozás során veréssel, fenyegetéssel kikényszerített vallomásaikat a bíróság előtt egytől egyik azzal vonták vissza, hogy ezek nem az ő vallomásaik; amit a gépirók leírtak, vagy kézzel a kihallgatók, a szerkesztők szövegei, aláírásukat pedig kikényszerítették. Veréssel, sötétzárkával. Az egyik honvéd százados azt is szóvátette, hogy az ellenem szerkesztett jegyzőkönyvet a kihallgató tiszt azzal a rábeszéléssel íratta vele alá, hogy neki, mint munkás származásúnak, segítséget jelent ez az értelmiségi Perbíróval szemben. A bíróság előtt kijelentette, hogy szégyelli, amiért hagyta magát erre a gyalázatra rábeszélni. Most azonban visszautasítja, ez nem az ő vallomása: Perbírónak a város minden vonatkozásban sokat köszönhet.

Előfordult az is, hogy amikor a vádlott nem volt hajlandó a ráerőszakolt vallomást elismerni, az egyik népbíró felejtkezett meg magáról. Ő is azzal próbálta rábeszélni, hogy mint munkásnak, javát szolgálja, ha az értelmiségi Perbíróra terhelő vallomást tesz. A munkás erélyesen visszautasította a felbujtásnak minősülő bírói rábeszélést.

Az ilyen manőverek szinte napirenden voltak. Nem tehettem semmit ellenük. Sőt, nem tartottam szükségesnek jogos panaszomat sem szóvá tenni, mert tartottam az ávó fenyegető bosszújától. Volt elég bajom az elnökség egyik öntevékeny, meggondolatlan tagjával szemben. Kovács József ugyanis az utolsó napon, késő éjjel a Magyar Nemzeti Bankból száz-ezer forintot hozott ki az elnökség számára az illegalitásba vonulás költségeire. Tudtom és engedélyem nélküli tettét örülségnek neveztem, s a pénz azonnali visszafizetésére utasítottam. Másnap sem tett eleget ennek, csak újabb erélyes fellépésemre vitte vissza a pénzt. Vallomásaiban azonban úgy állította be a dolgot, mint engedéllyel végrehajtott akciót. Ez a vád szerint sikkasztás volt. Kénytelen voltam erélyesen tiltakozni, és tanúkkal bizonyítani igazamat.

Az öthalmi laktanyából cigányok sokmilliós értéket tulajdonítottak el. Az ügyész csak a bizonyítási eljárás befejezése után kapta a hírt a tanú előállításáról. A népbíróság az ilyen játékra kapható volt, főként ha „nagy halat” lehetett vele megfogni. Bevezették a tanút, volt nemzetőr rajparancsnokot, polgári iskolai tanárt, Kiss Ferencet. A következőket vallotta:

„Az öthalmi karhatalmi laktanya őrzésére voltam kirendelve rajommal, amikor a néptanács elnöke magához hívatott, és elrendelte a laktanya őrzésének teljes beszüntetését. Amikor rajommal elvonultam, a helybeli lakosság behatolt a laktanyába, és megkezdte a fosztogatást.”

Erre az elnök gúnyosan felém fordulva azt kérdezte, van-e hozzászól-nivalóm?

– Igen, van.

Felálltam, közel mentem az elnöki emelvényhez, és szemben a tanúval, ujjammal rámutatva mondtam:

– Úgy látszik, a bíróságok az utóbbi időben nem csíptek nyakon egy hamis tanút sem. Ez a vallomás – határozottan kijelentem – a hamis tanúzás tipikus példája. Ezt az embert nem ismerem, sohasem láttam, semmi közöm sem volt hozzá!

A hamis tanú füle tövéig elvörösödött, szája is remegett az ijedelem-től. Annál harsányabb volt az elnök. Szokatlanul éles hangon rivallt rám:

– Tartsa meg a véleményét magának!

– Az én helyemben pontosan így reagált volna Ön is.

Erre elvezették a csütörtököt mondott tanút. Eltűnt a teremből a jelenlétével a tanúk felett őrködő ávos tiszt is.

A bíróságnak is be kellett látnia, hogy az utolsó pillanatban „hirtelen” előkotort tanú már a vallomás tartama szerint is képtelenséget beszél, és szereplése valóban a hamis tanúzás tipikus esete volt. Az ítéletben a sok valótlanság és tákoltság mellett még ez elért volna, de mégsem vállalhatta a népbíróság, noha tudatában volt annak, hogy koncepció per eszköze.

A párbeszédnek és az utolsó szó jogán elmondott beszédem után az ítélelhozatalra visszavonult népbíróság mintegy fél óra múlva visszatért, de az ítélelhirdetésre új napot tűzött ki. Az elsőfokú ítélet többrendbeli

bűnösségemet megállapítva tizenöt év börtönbüntetéssel sújtott. Ennek hallatára az ügyész bőszülten ugrott fel, s törvényességi óvást jelentett be a halálbüntetés mellőzése miatt. Vádbeszéde szerint ugyanis a néphatalom megtámadása miatt más büntetést nem kaphatok. Az ügyészi fellebbezés súlyossá tette helyzetemet, mert ez összhangban volt az ávósok rám testált ítéletével.

Az ítélethirdetésről visszatérve nyomban átkísértek bennünket a Csillagbörtönbe, percek alatt rabruhába öltöztettek.

BÖRTÖNEIM

A Csillagban már az első napok töményen zúdították rám a megaláztatásokat a börtönparancsnok személyes közbenjárására. A börtönőrökből viszont, noha biztosan kaphattak ellenem szóló utasításokat, kiviláglott az együttérzés számos jele. Néhány hónapig nehezedett rám itt a szenvedés. A következő állomás a kőbányai börtön lett. Az itt élém táruló látvány idegekre ható volt. Rabokkal zsúfolt zárkák, ólomszürke megviselt arcok. Poloskás szalmán aludtunk szorosan testközelben, mert időnként a zsúfoltság tetőzött. A poloskák szüreteltek a börtön sötét csendjében.

A szinte naponta végrehajtott csoportos akasztások úgy elszomorítottak, hogy lelki terhük alatt éppen csak léteztem. Ártatlanul elszenvedni az ilyen csapásokat, még csak fokozta elkeseredésemet és szomorúságomat. Valahányszor emlékeimben felidéződnek az itt töltött hetek, halom a halálra ítélt fiatalok kiáltozásait: „Bajtársak, bosszuljátok meg halálunkat!” Fájdalmasan emlékezem vissza Nagy Imre és társai, köztük Maléter Pál kivégzésének kora reggeli óráira. Csak másnap tudtuk meg az áldozatok neveit, mert aznap mintha kriptába zártak volna bennünket, annyira szorosak voltak záraink. A házi munkások helyett is börtönőrök végezték a csajkák ki- és beszédését. Másnap már működött a hírszolgálat: megtudtuk, milyen gyalázatot hajtott végre a Kádár vezette kormányzat ítélőszé-

ke. Megtudtuk Nagy Imre utolsó szavait is: „Bitangok, még tíz körmötökkel kaparnátok ki a földből”.

Életem nagyon szomorú napjait éltem ebben az egyszerű halandó számára elképzelhetetlen világban. Annyira megállt felettem az idő, hogy amikor tovább szállítottak, nem tudtam, hány hónapot is töltöttem ebben a pokolban. Csak gondolom, hogy valószínűleg 1958. augusztus közepén vihettek át a váci börtönbe, ahol nyolcadmagammal egy föld alá süllyesztett zárkába helyeztek. Az volt az érzésem, ha itt hónapokat kell töltenem, megvakulok. Szerencsére már a harmadik napon egy rabtársammal együtt átszállítottak Márianosztrára. Csak a rabszállítóból való kilépésünkkor ismertük fel az egykori pálos kolostor templomát.

Ebben a börtönben válogatott pribékek éltek ki szadista hajlamukat ordítózásban és fenyegetőzésben. Az én fogadó őrmesterem a kísértő irantom olvastán már megkezdte a lelki kínzásomat: „Na, maga élet és halál közt lebegő, nemsokára megtudja, meddig él!” Több mint négy évet töltöttem ebben a szörnyű légkörben. De a gonoszok között később egy-egy emberségesebb ember is akadt.

Az utolsó év már nagy változással köszöntött reánk. De egyébként a jó élelmezés és tisztaság dicséretes volt.

Vészjósló előzmények után kísérték a másodfokú ítélethirdetésre kitűzött tárgyalásra. A Legfelső Bíróság egyik helyiségében várakoztattak bennünket. Ablakunk a bíróság udvarára tekintett. Hozzá tartozóink ott gyülekeztek, köztük Márta és Teri húgom a férjével. Szegényeken meglátaszott, hogy szomorú órák döbbenetei várnak ránk. Tudták, hogy halálos ítélet fenyeget. Eljött az az ügyvéd barátom is, aki azért nem képviselhette védelmemet, mert nem szerepelt a 00-ás ügyek ügyvédeknek listáján. Ő is az ablakhoz közeledett, és kézjelekkel jelzett valami jót jövőmről.

Amikor a népbíróági tanács elnöke ismertette az elsőfokú ítéletet, az a benyomás uralkodott el bennem, hogy semmit sem tudnak az ügyem lényegéről, semmit sem tudnak a fellebbezésben előadottakról, csupán a koncepció ítéletet ismerik. Az igazságérzetemet sértő, hirtelen feltört ellenérzésemben elkövettem azt a hibát, amely a halál árnyékában állva

megpecsételhetette volna sorsomat. Az utolsó szó jogán ezt mondtam: „Az a benyomásom, a bíróság nem ismeri teljes egészében ügyemet.” Dühödt hangú letorkolással válaszolt az elnök: „Mit gondol, mi készületlenül jötünk a tárgyalásra ítékezni?”

Az igazságtudatomban elkövetett sorsdöntő hibámmal szinte magam helyeztem nyakam köré a kötelet. Az volt az érzésem, ezzel segítséget nyújtottam a halálos ítéletem meghozatalához. A gondviselés azonban ezúttal sem hagyott el. A legfőbb ügyész, aki még Szegedről jól ismert, Szalay József, érezhette a koncepciót, és ehhez nem volt hajlandó segédkezni. Tárgyalásom napján be sem ment hivatalába, gondolom, hogy ne kelljen a tárgyalásra kirendelt ügyésznek halálra szóló utasítást adnia. Így azután a főügyészségi ügyész – a legfelső ügyész utasításának hiányában – már a vádbeszéde előtt a védő kérdésére azt felelhette, hogy ilyen esetben csupán a leghosszabb tartamú szabadságvesztés kiszabására terjeszthet elő ügyészi indítványt. Súlyos kő esett le a szívemről. Az ügyész megtartotta szavát.

Lélegzetvisszafogva kezdődött az ítélet felolvasása. Megállapította többrendbeli bűnösségemet, sőt még fokozta az egyik vádpontot, mert a szervezkedés vezetése helyett most már a mozgalom vezetőjévé léptetett elő. Enyhítő körülményeim viszont bővültek: kiemelkedő volt a tudományos munkásságom; az események alatt szembeszálltam az izgága tömegekkel; a letartóztatottak hozzátartozóinak kérésére több szabadlábra helyezést rendeltem el; a népbíróság fellebbviteli tanácsa a halálbüntetést mellőzve életfogytiglani börtönnel sújtott.

Amikor véget ért a döbbenetes ítélet kihirdetése, az első magamba szorított reagálásom: életben maradtam! Másik reagálásom a halálra ítélt vádlott-társ végzetes sorsára visszaemlékeztető sajnálatos eseményeket lobbantotta fel. Ezek egy politikai elhivatottságtól fűtött fiatalembernek a meggondoltságot mellőző veszélyes kilengéseit, merész öntevékenységet idézték. Figyelmeztető szavaim rendre hatástalanoknak bizonyultak. Feltartóztathatatlanul haladt a rendeltetésszerűnek hitt úton. Tetteit felnagyítva a politikai ítélet olyan gyilkosságot valósított meg, amely

előre eldöntött, kivédhetetlenn volt. Éppen ezért szomorú szívvel mondom:
IN MEMORIAM KOVÁCS JÓZSEF!

Érezte sorsát: a tárgyalás szünetében előttem tett nyilatkozata szerint élete két végzet között hanyódik: vagy országos politikai vezető szerep vár rá, vagy kötél. Magatartása, forradalom alatti tettei, kijelentései, az ávó előtt védekezése a sorsdöntően előre megszabott koncepció megfogalmazásához segítően járult hozzá. Az ávó gyűlölettől izzó megtorló eljárását velem szemben is a közbűnténynek minősülő cselekménybe való belekeverési kísérlettel – akaratlanul – segítette, s hajszálon múltott, hogy sérelem érte az általam mindvégig vallott és megtestesített politikai erkölcsi elvet: a forradalom tisztaságának magasztos elvét.

Ketten voltunk név szerint megjelölve az ávó előre felállított szegedi halállistáján. Őt, a törvényességet durván semmibe vevő ítélettel fosztották meg életétől. Engem ugyan megkíméltek a haláltól, de a megalázások és a szenvedések életfogytiglani börtönével sújtva a sors kiszámíthatatlan és felmérhetetlen viharába taszítottak.

Lelkileg megtörve, pillanatok alatt végigfutott agyamban életem utolsó szakaszának minden keserűsége és az embertelen sztálini politika becületem és politikai ártatlanságom elpusztítására rám mért gonoszságainak mérhetetlensége. Ilyen hangulat marcangolásával léptem ki a gyász terméből, és léptem a másik helyiségbe, ahol az áldozatos szeretet várt rám Mártám személyében. Velem együtt elítélt társaim: Kovács József, Joszt István, Arдай Lajos, Horváth Jenő, dr. Fábián Ferenc, Derzsi Endre, Németh Ferenc, Szegedi István, dr. Tóth Ágoston, Királyházi Sándor. (Egyedül Tóth Ágostont mentették fel.)

Ezután őrök lehetőség adtak a közvetlen hozzátartozóinkkal való találkozásra, s elfogadhattuk a hozott ennivalót. Hűséges társam, Márta jött, lelki megkönnyebbüléssel az arcán. Már tudta ő is, hogy a halál veszedelme elkerülte fejemet. Majd pedig Teri húgom és Lajos sógorom künn várakozott Mártára is, rám is, mert az udvaron keresztül vezettek ki bennünket. Beszélgetésre alig volt idő. Szegény Márta, azt akarta, hogy a finom ennivalókat elfogyassam; amíg ettem, ő röviden, távirati stílusban

mondta a mondandókat. Talán tíz perc múlva már búcsúznunk kellett az életfogytiglani reménytelenséggel. Fejfájás tört rám, az izgalom most tetőzött, lüktetett a halántékom.

A márianosztrai börtön évei kezdetben különösen súlyosak voltak. A goromba hangnemet és a kellemetlenkedéseket meg kellett szokni. A legfájdalmasabb volt a Mártától való hosszú hónapokra történő elszakítás. Itt is zsúfoltság volt. Négyen szorongtunk a kétszemélyes zárkában. Semmi olvasnivalót sem kaptunk egy éven át, és ezalatt dolgozni sem engedtek. A semmittevés rémét azonban rövidesen azzal űztük el, hogy felváltva előadásokat tartottunk egymásnak. Amikor pedig munkába állítottak, a cipészüzemben sportcipő-bekötő beosztást kaptam. Szakmai tudnivalóit három-négy hónap múlva a normát túlteljesítve sajátítottam el.

Ezt a „szakmát” kb. egy évig űztem, majd áthelyeztek a kenderfonó üzembe. A leghidegebb januárban, nyitott ablak mellett dolgoztunk, hogy a kenderport elviselhessük. Az én beosztásom a gályarab kerékajtóé volt. A kenderből fonalat fonó rabtársam, egy fiatal katolikus pap, véres ujjakkal szenvedte a fonó szerepét. A gondviselés segítségével, alig egy hónap múlva, a börtönben már működő általános iskola felső osztályaiba kértek matematikát és mértant, később fizikát tanítani. Először vonakodtam elvállalni a kényelmet jelentő beosztást, mert egy alkalommal betekinthessem kísérőlapom ávós javallásába, amely „csak nehéz testi munkára alkalmazható” záradékkal kísért. Erre hivatkozással, nem akartam a kenderporban és hidegben sínylődő társaimat olyan könnyen elhagyni. Ezért először nem fogadtam el a nevelőtiszt kérését. Másnap, amikor újból felkeresett, már rabtársaim unszolására és buzdítására – vállalkoztam. Ők ugyanis azzal érveltek, rajtuk nem segíték, magammal viszont alaposan kitolok, ha a könnyített helyzetet nem vállalom. Ez megtörte makacsságomat.

Mindennap újra és újra át kellett gondolnom, hogy a reménytelennek látszó, végtelenbe nyúló rabság súlyos életszakaszát csak úgy viselhetem el, ha mindent elkerülök, amit nem muszáj elvállalnom, s vigyázom és óvom egészségemet. Az iskolai munkám már testreszabottnak tetszett, és amikor az eredményeket kedvezmények is honorálták, elégtételt is éreztem az ávós kísérőiratban megfogalmazott bosszúért.

Míg én a márianosztrai börtönben sínylődtem, a szegedi politikai vezetés Mártát sem hagyta nyugodtan dolgozni. Vele még össze sem házasodtam, csupán mint egyetlen hozzátartozómként jelöltem meg a velem való hivatalos kapcsolattartásra. Több zaklatást kellett ezért eltűrnie, állásából való eltávolítását azonban a baráti kezek megakadályozták. A segítség azonban csak időlegesen bizonyult. Három év múlva nemcsak az egyetemet, hanem Szeged városát is el kellett hagynia. Jelenléte a közvéleményt állandóan rám emlékeztette. A politikai vezetés még az élők sorából is le akart írni az életfogytiglani börtönbüntetéssel.

Márta, teljes nevén dr. Nagy Márta, a szegedi szemészeti klinika tanársegéde volt. Szegedről történt eltávolítása után Kecskemétre került az ottani rendelőintézetbe szemész szakorvosként, később nevezték ki főorvosnak. Szabadságom visszanyerése után kötöttem vele házasságot.

Márta mellett kötelességem megemlékezni apjáról és anyjáról is, mert börtöneveim alatt szerető gondoskodással küldték tartalmas csomagjait. Galli Lóránt egyetemi adjunktus nem félt a velem és Mártával való nyílt kapcsolattartástól. Tanulhattak tőle azok, akik még a nevemet se merték nyíltan kiejteni. Az emberi gyengeség vagy a rendszer gerincpuhító természete volt az oka.

A rabhírszolgálat révén megtudtam, hogy a váci börtönben azt a hírt terjesztették rólam, hogy újabb tárgyaláson halálra ítélték és kivégeztek. Nem sikerült az ávosok ádáz terve: élek! Sőt, ha igaz, a korai halálhírekkel kapcsolatos szállóige, akkor hosszú életű leszek a földön.

1962 novemberében újra visszavittek a budapesti börtönbe. Itt először kalandos körülmények között kórházba kerültem, majd mintegy hat hetes kórházi kezelés után jóakaróim segítségével a műszaki fordítóba angol–német fordítónak. Itt ért az ún. ENSZ-amnesztia 1963. március 26-án. Az előtte való napokban sétákon kétszer is találkoztam Bibó Pistával, akit Márianosztráról ugyancsak ebbe a börtönbe hoztak vissza.

SZABADULÁSOM

Ezt az amnesztiát valóban nemzetközileg kényszerítették ki. Nem ért váratlanul. A műszaki fordítóhoz tartozó műhelyben foglalkoztatott mérnökök ceruzába illesztett detektoros rádiójából nagy titokban mindenről tájékozódunk. Polgári ruhába öltözésem után egy civil ruhás tiszt elé vezettek. Azt kérdezte tőlem, tudok-e a kinti világban elért eredményekről?

– Csak a beszivárgott hírekből és a rabok számára szerkesztett híradóból tudok egyet-mást. Ezekből azt látom, nem volt hiábavaló az ötvenhatos felkelés és rabságunk, mert ezek nélkül aligha történt volna ennyi változás.

– Na, azért nem ötvenhatnak köszönhető, ami történt; nélküle is meglett volna minden.

– Sajnos, nincs módomban vitatkozni, majd meglátom, mi az igazság odakünn.

Szabadlára kerülésem után az elhelyezkedés gondjai nehezedtek rám. Súlyosabb volt ez, mint gondoltam volna. Naivan azt hittem, több diplomám alapján kaphatok valamiféle értelmiségi elhelyezést. Tévedtem. Azt kellett tapasztalnom, hogy az ávó keze mindenhová elért. Mindenütt megakadályozta a kedvező döntést. Több kísérlet után rá kellett döbbernem, hiába volt a sok jóakarató segítség, a párt szava az egyértelmű *nem* volt.

Egy gyerekkori pajtásomból lett miniszter is csak ideiglenes ügyintéző munkakört tudott szerezni. Ezt viszont – látva a köztes machinációkat – csak egy hónapig vettem igénybe. Szerencsémre, egy fiatal vízműigazgató nem hallgatott a tiltásokra, neki éppen az én tudományaimra volt szüksége, minden felelősséget vállalt értem. Hét évig dolgoztam vele együtt, szép eredményeket értünk el. A száz fős kisvállalatból csaknem ezer dolgozóval működő nagyvállalatot szerveztünk. Ő az az ember volt, aki minden gáncsoskodás ellenére kitartott mellettem. Amikor ellenségei elérték leváltását, vele együtt én is foghattam sátorfámat. Ő tette lehetővé

számomra, hogy együtt munkálkodásunk idején műszaki diplomát és mérnök-közgazdász egyetemi szaktanfolyami bizonyítványt szerezhettem, így mint műszaki és gazdasági tanácsadó, bőséges tapasztalatokkal segíthettem nem kis eredményeket fölmutató igazgatói működését. Két-diplomás mérnök volt, és egy villanyszerelőt ültettek helyébe.

Munkakörömben Siófokon és szerte az országban volt alkalmam a neosztálinista rendszer tanulmányozására. De előrelépés csak akkor történt, amikor az 1968. évi új gazdasági mechanizmussal a sztálinista modell reformjára kerülhetett sor. Mivel vállalati szinten magam is részt vehettem a gazdasági emelők munkálásában, azt is tapasztalhattam, hogy a korrupció döbbenetes láncolata miként érvényesült, s miként hálózta be az élet minden rezzenetét, sőt – *horribile dictu* – még a bíraskodásba is behatolt. Ezt saját bőrömről kellett tapasztalnom.

Politikailag úgyszólván semmi sem változott. A kiskirályságok körében a növekedés szabad útját a hatalom eszközeivel érték el. Ötvenhatos megbélyegzettséggel vállamon, arról is meggyőződhettem, hogy a megfélemlítettség milyen fokú volt velem szemben is. Még barátaim sem merték nevemet nyilvánosan kiejteni. Szakirodalmi munkásságom kiradírozásáról is gondoskodtak. Az egyetemeken használt munkajogi tankönyv a forrás-munkákból kihagyta a korábban elismert cikkeimet. A kiradírozó figyelmét elkerülte azonban egy lapalji jegyzet, amely egy megállapításommal kapcsolatos vitát tartalmazta. Az emberi gyengeségeket a rendszer gerinceket puhító bűnének tudtam felróni. Az élethez ragaszkodás erősebb volt mindennél. A gondviselés azonban kegyet is gyakorolt velem, amikor csonka rehabilitációmhoz bátor embereket állított mellém. Közülük egynek nevét is ideírom: Petri Gábor professzor. Ezek az emberi segítségnyújtások feledtették velem a rendszertől ártatlanul rám mért *capitis deminutiót*. Volt kollégáim közül néhányra mégis sajnálkozással gondolok, mert silányabbnak bizonyultak, mint amit az esetleges kényszer diktált nekik.

Tudtam, a bátor színvalláshoz félelemmentes közéletre van szükség. Ennek kialakítására még próbálkozásokat se lehetett tapasztalni, pedig már a hetvenes évek derekán jártunk. Abban az időben írtam (ezeregyszáz

lap terjedelmű) emlékirataimat. A történelmi igazságok papírra vetése közben egyszer-másszor, ha csak pillanatokra is, engem is megérintett a félelem szele, féltettem a kézirataimat a nyilvánosság elől. Az ötvenhatos nemzeti forradalom igaza csak most kezd tisztulni. Az újraértékelés évtizedekig tartó mélységes csendjét a közmegegyezés erkölcsi ereje országosan most váltja fel a történelmi igazságtevés követelményével.

Ebben a munkában a történeti eseményeket lényegre törően lerövidítettem. Írásztalomban azonban egykori jegyzeteim és feljegyzéseim készen állnak. Tizenegy kötetben, több mint ezeregyszáz lapon *Történelem a koronatanú szemével* címmel megírt emlékirataim részletesebben feltárják, sőt időrendben tárgyalják az eseményeket. A népbírószági tárgyalást is a jövő számára dokumentálom. Talán még életemben megérem a teljes anyag kiadását. A nagy részletességgel írt anyagról sem lehet azt állítani, hogy minden említésre méltó részletet tartalmaz, ezért úgy gondolom, a leglényegesebb eseménytörténeti részekkel már csak azért is kötelességszerűen elő kell állnom, hogy felébresszem a már-már elhalónak indult figyelmet a hazánk és városunk életére kiható jelentős eseményekre. Sajnos, a szegedi események központjában akaratlanul is személyem sorsa pecsételődött meg, ezért az arányeltolódás a leírásban.

Ebben a munkában csak a legszükségesebb mértékben említek neveket. Az események tömegjellege miatt elsősorban azokra lehetett felfigyelnem, akik valamiképpen kitűntek. A csendben a háttérben, sokszor hasznos magatartással közreműködő egyes emberek névtelenek maradtak, hangjuk és szerénységük nem vonta magukra akár a gyenge reflektorfényt sem. Ilyenkor az események fókuszába mindig az első számú vezető került, s az elindult film személyét juttatta főszerephez.

Szegeden az 1956. október 27-én alakult (városi) munkástanács elnevezése október 29-én néptanácsra, majd október 31-én Forradalmi Nemzeti Bizottságra változott. E testületnek rajtam kívül külön elnöke is volt, Strasszer Gyula. A plénum minden nap ülésezett. Határozatait az elnökség elnöke erősítette meg. A plénum néhány esetben önállóan, így például az ENSZ-hez intézett táviratával lépett a színre. Ez az ország semlegessé-

gének elismertetése érdekében szövegeződött. Ebben vett segítőleg részt dr. Szabó László postatanácsos, aki ezért több hónapon át vizsgálati fogásban volt az ávón, s bár megszüntették ellene a büntető procedúrát, de postatanácsosi állását elvesztette.

Minden nap és minden lényeges esetben az elnökség elnökeként az én döntésemre volt szükség. Helyetteseim közül Joszt István kendergyári művezetőnek jutott tényleges szerep. Mivel éreztem a rendkívüli felelősség súlyát, minden lényeges kérdésben a döntés jogát magamnak tartottam fenn. A képviseleti szerep egyébként azokban a napokban a felajzott agyak miatt nagy figyelmet és gondos körültekintést követelt. A forradalom tisztaságának megkövetelése állandó éberséget kívánt. Az emberek múltbeli szenvedéseikért szerettek volna egyénileg elégtételt venni. Nem kis feladat volt ezek megakadályozása és a panaszáradatban a kedélyek lecsillapítása, az emberek megnyugtatása. Ehhez nemcsak emberismeret-hez igazodó megértésre volt szükség, hanem a közbizalom megszerzésére is. Csak így lehetett megakadályozni a túlkapásokat, amelyek beszennyezték volna forradalmunk tisztaságát.

Amikor pedig a megtorlás mozgásba lendült, nyomban érzekelnem kellett a személyem elleni ellenséges jeleket. A hatalmukba visszakerült funkcionáriusok nem bírták elviselni, hogy mindenki csak bennem keregett és látott ügyeik elintézéséhez döntőbíró, s őket semmibe vették.

Kezdetől igyekeztek a fővárosban felkínált kiemelkedő feladatkörbe ajánlani, engem azonban nem érdekelt a pozíció, s főképpen nem a politika. A kormánybiztos, Keresztes Mihály, egykori földművelésügyi államtitkár is arra törekedett, hogy megnyerjen a politikát akkor elsősorban érdeklő feladatokra. Elutasításom hangulatváltozásra készítette. Amikor pedig letartóztatásommal az ávó hatalmába kerültem, teljes elszigeteltséget teremtettek körülöttem. Sokáig azt sem tudtam, kiket vettek még őrizetbe, kit mivel vádolnak.

Elszigeteltségem következtében csak azt tudhattam, ami körülöttem történt. Két hónapig magánzárkában őriztek. Először egy tizenéves diákgereket tettek mellém néhány napra, csak amikor az internáló táborba

kerültem, akkor ismertem meg több embert, de rossz névmemóriám miatt alig emlékszem valakire. Csak egy esemény akadt, amely jóleső érzéssel töltött el. Egy volt tanítványom, aki az ávóhoz került, nem felejtkezett meg tanításomról, amelyet az emberségről többször hangoztattam, és bár semmi köze sem volt ügyemhez, bejött hozzám, hogy megkísérelje a segítségnyújtást számomra.

A népbíróági tárgyaláson készített jegyzeteimben ugyan a tanúvallomásokat rögzítettem, de ebben a munkában csak azokról emlékezem meg, akik a gerincropogtatással szembeszállva mellettem álltak ki, s így megítélésem szerint megnevezésre érdemesültek. Így például kiemelem Fövényesi András megyei rendőrfőkapitányt, Vidács Péter és Csiszár Antal BM-dolgozókat, akik a nyilván rájuk nehezedő nyomás ellenére mellettem álltak, és meg merték mondani az igazat. Az ilyen esetekben gondolhatok arra is, hogy a férj vallomását a feleség kiállása is motiválhatta, mert azokban a viszonyokban nem egyszer tapasztalhattam az asszonyok bátrabb magatartását.

A város osztályvezetői közül dr. Imre Mihály, Bárdos István, Nagy Mihály és Széles Ferenc jellemes kiállását kell említenem. Két újságíró bizonyította bátorságát az igazmondásra, Németh Lajos és Csehi József személyében. Szegedi István technikusról pedig azért is kiemelten kell megemlékeznem, mert igazmondó vallomásával megdöbbentő törvénytelenégeket tárt fel a politikai rendőrséggel szemben. Dr. Komócsin Mihály MÁV-főintéző vallomásában megható szavakkal, sírva emlékezett meg emberségemről, amellyel a vasutas származású egyetemi hallgatókat, köztük őt is részesítettem.

Sajnos, Tombácz Imre városi VB-elnök dicstelen tanúvallomását ellenem semmi sem indokolta, mégis megfelejtkezett arról, amit munkatársamként köszönt meg nekem. Balogh István pártmunkás vallomása a politikai elkötelezettség mindenre készségét tükrözte. A börtönben Gurszky István bölcsészkar adjunktus segítőkészségével igyekezett kapcsolatait javamra kamatoztatni, aki mint a rabfordítóiroda tagja egyengette lehetőségemet a márianosztrai eredményeimmel a műszaki fordító irodába, az angol-német fordítói munkakörbe való bejutásra.

A cellatársak közül a kőbányai börtönben csak egy rabtársat emelhetek ki, de csak foglalkozása maradt emlékezetemben, a főváros egyik kerületi előjárója volt. Ő segített az ottani szomorú börtönviszonyok elviselésére, amikor a napi kivégzések hatására nagyon rossz lelkiállapot nehezedett rám. A váci földalatti börtönzárkában több csepeli munkástanács vezetővel kerültem össze, és politikai vitáinkkal sikerült az embertelen viszonyokról a figyelmünket elterelni. Márianosztrán az első napokat a volt Gundel-szakáccsal töltöttem egy zárkában. Szerencsére, mert elbeszélése olyan ételféleségekkel ismertetett meg, amelyek éhségérzetem csillapítására is jótékony hatással voltak. Ezután volt horthysta katonatisztekkel kerültem tömegzárkába, majd pedig hosszú időt tölthettem dr. Sédey Gyulával, az összeomlás előtti Budapest utolsó rendőr tábornokával. Ő akkor már hét éve ette a börtön kenyerét, s rabsága alatt a csillagászat tudományában sikerült magát képezni, így bőséges ismeretanyagával segített a zárkás élet tétlenségét elviselni. További zárkatársaim közül szívesen emlékezem vissza Sillay Rudolf páncélos tisztre, Obersovszky Gyula költőre, aki a dramaturgiai szakmáját váltotta fel a versírással, sőt több színdarab megszületését is a börtönzárka légkörében segítette világra.

A márianosztrai börtön szigorú viszonyainak enyhülését akkor kezdtem érezni, amikor felállították a börtöniskolákat, és rábeszélésre én is vállaltam tanári munkát először mértanból, matematikából és fizikából, később Tánczos Gábor rabtársam egyéni szabadítása után a magyar irodalom és történelem oktatását is át kellett vennem. Ez a munka már üdítőleg hatott rám. A tanári zárkamban dolgoztam együtt egy nyelvzseni rabtársammal, Ádám Györggyel, aki a biológia tanítását végezte. Tánczos és ő, Ádám György, hithű kommunisták voltak.

A novemberi 4-i emlékezetes nap eseményeire visszatérve, Végh Joachim főiskolai tanár segítő magatartására gondolok szívesen vissza. Ő volt az, aki már korán reggel felkeresett, és a szovjet csapatok bevonulásával kapcsolatos lehetőségekre hívta fel figyelmemet. A veszélyhelyzetek elkerüléséről cseréltük ki nézeteinket. Késő délután egy öregúr keresett fel, s mint az egykor székelly hadosztály főtisztje ajánlotta fel szolgálatait,

akár élete feláldozásával is. Sajnálom, hogy neve teljesen kikopott emlékezetemből. A katonák közül Forrási László századost azért érdemesítem történelmi megörökítésre, mert nagyon hatékonyan állt mellettem az ellenállásra készülő katonai csoportok szándékának megsemmisítésében. De ő a népbíróági tárgyaláson is kitűnt bátor igazmondásával, mert nyíltan felfedte, hogyan beszélték rá kihallgatói az ellenem teendő pártpolitikai célokat érvényesítő vallomásra. Lazúr Barna főhadnagy, a nemzetőrség parancsnoka a népbíróság előtt cáfolta meg az ellenem szőtt vádpontot a nemzetőrség felállításáról, és az én szerepemet csakis a nemzetőrség parancsnokává történt kinevezésére korlátozta. Gosztonyi tüzér őrnagy pedig szorongattatása ellenére igyekezett mellettem állását bizonyítani.

Amikor visszagondolok a forradalmi események és megtorlási időszak emberi magatartásaira, nem felejtkezhetem azokról, akik veszélyek vállalása elől sem hátráltak meg. Ezen a téren elől járt dr. Waltner Károly, a gyermekklinika professzora, aki klinikáján külön szobát adott számomra, hogy a magánlakásomon mutatkozó zaklatások alól mentesítsen. Dr. Németi László jogi kari tanársegéd, párttitkár hírlapi megtámadtatással szemben a pártbizottsághoz intézett bátor hangú felszólalást. Dr. Vámos Rezső vegyész adjunktus a rizs barnulósos betegségének megoldásáért kitűzött jutalmáról felajánlotta lemondását szabaddá helyezésem ellenében. Ami pedig a munkatársaim közül messze kiemelkedő magatartást tanúsító titkárnőm, dr. Prágai Béláné, Julcsi jellemességét illeti, meleg szívvel emelem ki, mert az ávótól veszélyeztetett helyzetemet sokféle segítségnyújtással igyekezett enyhíteni.

Márta környezetében sem hiányoztak az érdekes emberek, akik akkor léptek sorompóba, amikor elítéltetésem után ellene is megindult a perceberek áskálódása. Állásából akarták eltávolítani, ez ellen lépett fel dr. Könyves-Kolonics László idegklinikai adjunktus, különösen dr. Márton György adjunktus, párttitkár segítségét mozgósítva. Ugyancsak ki kell emelnem dr. Lövy Márta szemklinikai adjunktust és dr. Sin Lajos és felesége, dr. Áldor Viktória egyetemi adjunktusok bátor kiállásait, a Márta ellen időnként szervezett ellenséges akciók hatástalanítására.

EPILOGUS

Pályámat és életemet negyvennyolc éves koromban törvénytelenül derékba törték. Börtönből való szabadulásom után, lehetetlenné tették szakirodalmi munkásságomat. Nevemet sem, szakirodalmi munkáimra való hivatkozást sem lehetett kiejteni.

Sok megaláztatás, visszautasítás után, család-baráti segítséggel sikerült Siófokon, a Vízmű Vállalatnál revizorként elhelyezkednem. Szakírányú fejlődésemet a műegyetemen szervezett tanfolyamokon alapoztam meg, ezzel párhuzamosan elvégeztem az Országos Vízügyi Hivatal keretében szervezett egyéves üzemvezetői tanfolyamot. A vállalatnak (92 fő) nagyvállalattá (980 fő) szervezésében már műszaki és gazdasági tanácsadóként vettem részt. Vállalati munkám mellett a siófoki Népi Ellenőrzési Bizottság felkérésére több vizsgálatot végeztem, munkámat elismeréssel nyugtázták.

1970. július 1-től zaklatott sorsom odavezetett, hogy szívbántalmak miatt betegszabadságra kellett mennem. Vállalati működésem utolsó szakaszában, a vízművek szakmai tevékenységéről színes nyomású prospektust írtam. 1970. november 12-én, nyugdíjaztak a siófoki vállalatnál. 1971. július 1-től Kecskeméten élek feleségemmel, akit bebörtönzése után, a szegedi szemklinikai tanársegédi állásból és Szegedről is eltávolítottak. A kecskeméti kórház rendelőintézetében szemész szakorvosként tudott elhelyezkedni. Változatlanul figyelemmel kísérem a jogélet fejlődését. Kecskeméten, rendszeres napi beosztással élek. Emlékirataimat rendezem, levéltári kutatásokat végzek. Angol, német orvosi szakirodalmat fordítok.

1990-ben a szegedi Egyetemi Tanács rehabilitált, kiemelkedő tudományos és oktatói érdemeim elismeréseként Professor Emeritus kitüntető címet adományozott.

A népszerű professzor és Szeged város 1956-os Forradalmi Nemzeti Bizottságának elnöke 1991. október 18-án, nyolcvanhárom éves korában, kecskeméti otthonában csendben távozott el. Hamvait a Szegedi Fogadalmi Templomban helyezte el szeretett felesége, Nagy Márta, akinek, továbbá Kiss Tamás egykori joghallgatónak, a szegedi forradalmi ifjúság (MEFESZ) vezetőjének köszönettel tartozunk segítségükért, mellyel hozzájárultak ahhoz, hogy az országos jelentőségű eseményeket megismertethetjük az utókorral.

A szerkesztő

MELLÉKLETEK

I. Az 1956-os szegedi forradalom dokumentumai

■ 1.

A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége 1956. október 20-i nagygyűlésének elnöksége. A hallgatók az ülés levezető elnöki szerepére kérték fel a népszerű professzort. Az asztal bal szélén (szemüvegben) Ács Vilmos főiskolai hallgató, középen Perbíró József, tőle jobbra Kiss Tamás, és (állva) Lejtényi András joghallgatók. A gyűlésen jelen volt Baróti Dezső rektor és Fodor Gábor professzor is.

■ 2.

Forradalmi tüntetés Szegeden 1956. október 23-án

A jelszavak magukba foglalták a nemzet függetlenségének, a nemzeti jelképek visszaállításának, a demokratikus választási rendszer bevezetésének, az elmúlt időszak bűnösei felelősségre vonásának és Nagy Imrének a vezetésbe való beválasztásának követelését.

■ 3.

A lecsupaszított szimbólum

Szeged legnagyobb, kivilágítható vörös csillagát október 25-én szerelték le az egyetem Dugonics téri épületéről, majd a vasszerkezetet a hídról a Tiszába hajították.

■ 4.

A Klauzál téri Kossuth szobrot október 23-án este lobogózták fel. A talapzaton helyezték el a színház kellékesei által készített Kossuth-címert.

■ 5.

A Klauzál tér a szegedi forradalom egyik legfontosabb csomópontja volt.

■ 6.

A Klauzál téren október 25-én délután ismét nagygyűlést tartottak, ahol Kaló Flórián szavalta el a *Nemzeti dalt*. A szónoki beszédek alatt a tömeg megvert egy Kiss nevű hadnagyot, aki motorkerékpárjával – feltehetően provokatív céllal – a tömegbe hajtott.

■ 7.

Szeged ifjúsága egy emberként csatlakozott az egyetemisták tüntetéséhez.

■ 8-9.

... és eltűnnek a csillagok!

A néptanács elnökségének tagjai

Az alábbiakban ismertetjük a szegedi néptanács elnökségének tagjait: Ács Vilmos, a MEFESZ képviselője. Fűbián Ferenc újságíró, Horváth Jenő, a Szegedi Nemzeti Színház főrendezője, Józsi István, a Szegedi Kenderfonógyár segédművezetője, Kovács József főkönyvelő, Kl-

rályházi Sándor művezető, Lukács Andrásné, a Szegedi Kenderfonógyár dolgozója, Németh Ferenc, a Délmagyarország munkatársa, Páló József, a Fűtőház dolgozója, dr. Perbiró József, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékánhelyettese,

Sztrasser Gyula, a Szegedi Kenderfonógyár üzemgazdija, Szegedi István, az Autóközlekedési Vállalat dolgozója, Szekeres István egyénileg dolgozó paraszt, dr. Tóth Ágoston, a Tatarozó Vállalat dolgozója és Takács polgármester, az Élelmiszerkereskedelmi Vállalat dolgozója.

■ 10.

A szegedi néptanács elnöksége tagjainak nevét a Délmagyarország hozta nyilvánosságra.

Megalakult és munkához kezdett Szegeden a néptanács és elnöksége

Szegeden, október 27-én, szombaton a tanácsháza nagytermében, a déli órákban összeült az üzemek és a különböző intézmények dolgozóit által megválasztott munkástanács. Ezen az ülésen választották meg a munkástanács ideiglenes intézőbizottságát, amelyet megbíztak azzal is, hogy az országos és helyi kérdésekben tett fontos észrevételekkel, javaslatokkal foglalkozzék, tegyen intézkedéseket.

Hétfőn, október 29-én, a délelőtti órákban ismét összegyűltek a tanácsháza nagytermében a munkástanács tagjai. Ezt megelőzően

külön ülést tartott a szombaton megválasztott ideiglenes intézőbizottság és az egész munkástanács átalakult városi néptanáccsá. Új nevével is azt kívánja kifejezésre juttatni, hogy a nép minden rétegét képviseli tevékenységével.

A városi néptanács elnöksége első ülésén 4 fontos programpontra dolgozott ki.

Elhatározta a néptanács, hogy a szombati megbeszélésükön elhangzott javaslatok, beadványok alapján, melyek mind a helyi és mind az országos kérdésekre vonatkoznak, memorandumot készí-

tenek, és ezt három tagú küldöttség személyesen eljuttatja a minisztertanácshoz.

A második pontként elhatározták, hogy a katonai közignagatással egyetértésben létrehozzák Szegeden is a nemzetőrséget. A következő pontként szerepel, hogy helyesen meghatározzák a néptanács elnöksége és a hivatali apparátus közötti viszonyt.

A negyedik pont a közellátás minden vonatkozásban való megjavítását, illetve a szükségletek folyamatos biztosítását foglalja magában.

■ 11.

A Délmagyarország október 30-án számolt be a Néptanács megalakulásáról.

A Szegedi Néptanács memoranduma a Minisztertanácshoz

A Szegedi Néptanács delegációja hétfőn este elindult az alábbi memorandummal Budapestre, hogy eljuttassa a Minisztertanácshoz.

Szeged város üzeminek és intézményeinek munkástanácsaiból megalkult Szeged Város Néptanácsa. A Néptanács mindenekelőtt élesen elhatárolja magát mindennemű ellenforradalmi eszmétől, kapitalista és bármely más restaurációtól és kijelenti, hogy a szociális demokrácia alapján áll.

A Néptanács az alábbi memorandumot terjeszti a kormány elé:

1. A kormány jelentse ki, hogy ideiglenes mindaddig, amíg nem választják ujja a parlamentet. Az általános titkos választójog alapján több párt induljon a választásban. A város lakossága mindaddig nem hajlandó felvenni a munkát, amíg erre biztosítékot nem kap.

2. Akik Rákosi politikával együttműködtek, azok váljanak ki a kormányból. Az egész lakosság sztrájkolni fog, ha Bebrits Lajos, Molnár Erik és Apró Antal nem válik ki a kormányból.

3. Azonnal vonják ki a szovjet csapatokat az ország területéről. A kormány hozza nyilvánosságra a kivonulás pontos határidejét. Ha retalan a csapatok nem vonulnak ki, a megállapított határidőre, a dolgozók sztrájkba lépnek.

4. Független és szabad szakszervezeteket kívánunk és együttáll kívánjuk a sztrájkjog elismerését is.

5. Nemzeti kincseinket, az urániumot és az alumíniumot a magyar érdekeknek megfelelően használják fel

és a kereskedelmi szerződéseket hozzák nyilvánosságra.

6. Kívánjuk a kötelező beszolgáltatás eltörlését, a társas gazdálkodásba bekényszerítetteknek saját kívánságukra kilépésüknek lehetővé tételét és ugyanakkor az új belépéseknél az új szövetkezetek alakulásánál az önkéntesség elvének szigorú betartását, továbbá új mezőgazdasági adórendszer bevezetését.

7. Hazánk lépjen ki a varsói szerződést aláíró államok sorából.

8. Ausztriához és Svájcához hasonlóan biztosítsák hazánk semlegesége.

9. Kezdjünk kereskedelmi tárgyalásokat a Nyugattal is és politikai feltételektől mentes hitelt kérjünk.

10. Hadifoglyainkat azonnal engedjék vissza.

11. A politikai bűncselekményekben hozott ítéleteket, valamint a közigazgatási eljárásokat haladéktalanul vizsgálják felül, hogy rehabilitációban s anyagi kártérítésben részesítsék azokat, akikkel szemben igazságtalanul jártak el.

12. A hírközlés összes formáinak szabaddá tételét kívánjuk. A kormány gondoskodik a magyar nép őszinte, tárgyilagos tájékoztatásáról az ország életében felmerülő összes kérdésekkel kapcsolatban.

13. A kormány tárgyaljon a nagy népi harcban részt vett munkások, diákok és honvédek képviselőivel és közülük arra alkalmas személyekkel (legalább 2 személlyel) egészítse ki a kormányt.

Szeged, 1956. október 29.

Szeged Város Néptanácsa

■ 12.

A néptanács október 29-én memorandummal fordult a kormányhoz.

Megalakult a Szegedi Tudományegyetem forradalmi tanácsa

Tegnap délből az Ady téri egyetem Auditórium Maximusában a Szegedi Tudományegyetem professzorai, oktató személyzete, adminisztratív és fizikai dolgozói, az Egyetemi Könyvtár tagjai összejöttek, hogy megválasszák a Tudományegyetem forradalmi tanácsát. Koch Sándor egyetemi tanár megnyitó beszéde után titkos szavazás kezdődött. A választás eredményeként az egyetem forradalmi tanácsának tagjai lettek: Halász Flód, Perlcsi József, Szűkefalvy Nagy Béla professzor. A segédszemélyzet közül Hánkóti József, Bod Ulrik és Szendrei Jánost, a könyvtár dolgozói közül Molnár Istvánt, az adminisztratív dol-

gozók közül Endreffy Lóránt, Kovács Bélára és Sántha Istvánra esett a választás, a fizikai dolgozók közül pedig Déri Károlyt, Király Sándort és Nagy Lászlót jelölték a Szegedi Tudományegyetem forradalmi tanácsába.

Népfront-hetilap Szegeden

Értesüléseink szerint, amint a műszaki lehetőségeket, papírt, terjesztést kielégítően biztosítani lehet, s a normális állapotok helyreállnak, a közvelemény kívánságára népfront-hetilap indul Szegeden.

■ 13.

Az október 31-i beszámoló a Szegedi Tudományegyetem forradalmi tanácsának megalakulásáról. Az egyetemi Forradalmi Nemzeti Bizottság november 6-ig működött, Szűkefalvy-Nagy Béla ekkor jelezte levélben Baróti Dezső rektornak, hogy a professzorok és docensek november 1-én egyhangú szavazással szavaztak bizalmat az egyetem rektorának és a „szűkebb” tanácsnak, és feloszlatták az FNB-t.

rádiófelhívása

Fővárosunkban a turisták számára a legjobban megvalósult a minőségügy. A turisták számára a legfontosabb a minőség, a szolgáltatás, a környezet, a biztonság, a tisztaság, a kényelem, a gyorsaság, a hozzáférhetőség, a megfizethetőség, a személyesség, a barátságosság, a kulturális élmény, a nyelvi ismeret, a tájékozódási lehetőség, a biztonság, a tisztaság, a kényelem, a gyorsaság, a hozzáférhetőség, a megfizethetőség, a személyesség, a barátságosság, a kulturális élmény, a nyelvi ismeret, a tájékozódási lehetőség.

Nagy Imre fogadta az osztrák követet

Korunkonyon felfalhatatlan, hogy a legutolsóztaliban, az utolsó arakkal az állítással szemben, amelyeket az osztrák kormánylag fogvesz, vagy fogvesz, a magyar emigrációk, amelyek területen keresztül, a magyarok kifizetését nyújtja Magyarországon. Az osztrák kormánylag fogvesz, a magyarok kifizetését nyújtja Magyarországon. Az osztrák kormánylag fogvesz, a magyarok kifizetését nyújtja Magyarországon.

• A fenti hessület a Szegedi Széchényi Könyvtárban nyúlvolt a dr. Perblér József professzor.

Nagy Imre miniszterelnök a külügyminiszter a magyar kormány nevében megelégedését fejezte ki az előkezesítésben fordultak felett.

A szívet vezető november 5-én délután 3 órakor tartandó nagygyűlésre az érkező szociális politikai elnököknek a Kormányzatnak meg kell adnia a feladatkészletet, a Kormányt a 5. sz. szociális hivatalos helyiségbe Székelydúlás felvételét mindenki hozzamagadjon.

100

Felhívás Szeged lakosságához!

Szeged Város Forradalmi Nemzeti Bizottsága felhívja a város lakosságát, hogy a béke, a rend és nyugalom érdekében azok a személyek, akik nem a rendőrség, a honvédség, vagy az új igazolvánnyal ellátandó nemzetőrség tagjai, a náluk kint lévő fegyvereket és lőszert, vagy robbanó anyagot haladéktalanul, de legkésőbb 1956. november 6-án déli 12 óráig szolgáltatassák be a városi rendőrségen (volt Tisza szálló), vagy a Juhász Gyula egyetemi diákotthonban (Tolbuhin sugárút 23) az átvételre kijelölt szerveknek.

Aki ennek a felhívásnak nem tesz eleget, a fegyvert, lőszert, vagy robbanó anyagot nem szolgáltatja be a megjelölt határidőig, törvény elé kerül.

A Forradalmi Nemzeti Bizottság a fegyver- és lőszer beszolgáltatás határidejéig is elrendeli a fegyverek és robbanó anyagok használatának tilalmát. Tartsunk rendet és fegyelmet! Ezt követeli a lakosság életbiztonsága és városunk megóvása.

Egyes felelőtlen egyének már eddig is visszaéltek a hozzájuk került fegyverrel, robbanóanyaggal és ezzel életeket és városunk értékeit veszélyeztették.

A szovjet fegyveres erők nem tüzelnek, ha ezt meggondolatlan elemek nem provokálják.

Az elhagyott fegyvereket és robbanó anyagokat a lakosság közös tevékenységgel gyűjtse össze, szolgáltatassa be, illetve tegyen jelentést azokról a városi rendőrségnek.

Ismételten felhívjuk a lakosság figyelmét, hogy ennek a rendelkezésnek saját maga és a város érdekében haladéktalanul tegyen eleget!

Szeged, 1956. november 5-én.

**SZEGED VÁROS
FORRADALMI NEMZETI BIZOTTSÁGA**

■ 15.

A Forradalmi Nemzeti Bizottság november 5-i felhívása rendelkezett a fegyverleadásról.

■ 16.

A régi híd lábánál...

Szegedre november 5-én hajnalban vonultak be a szovjet páncélosok.

■ 17.

Csendélet a szegedi városháza előtt november 5-én (1.)

„...Szovjet tankok és szuronyok tetején állunk, s nem tehetünk mást, mint hogy minden erőnkkel végezzük a tennivalónkat...” – Per-bíró József.

■ 18.

Csendélet a szegedi városháza előtt november 5-én (2.)

■ 19.

Csendélet a szegedi városháza előtt november 5-én (3.)

■ 20.

„A bevonuló szovjet csapatok Szegeden fegyelmezetten viselkedtek, a lakosságot nem érte bántódás” – Perbíró József.

■ 21. (A KÖVETKEZŐ OLDALON)

„...akiknek jelenléte, magatartása, ellenséges megnyilatkozásai akadályozzák a tisztultabb eszmei-politikai légkör kialakulását...” – Szigeti József, a művelődési miniszter első helyettesének 1957. április 7-i körlevele, mely az egyetemeken és főiskolákon elindította a megtorlást.

Művelődésügyi Minisztérium.

T i t k o s

0019/3/1957.szám.

Tárgy: Egyes adminisztratív intézkedések megtétele az egyetemeken és főiskolákon.

Valamennyi egyetem, főiskola/ önálló kar dékánjának / és főiskola Igazgatójának,
Székhelyén.

Az egyetemi élet megszilárdítását célzó intézkedések, valamint a megalakult MSZMP és KISZ szervezetek munkája nyomán megindult az egyetemeken és főiskolákon a politikai kibontakozás. A hallgatók és oktatók sorai között azonban még mindig találhatók olyan személyek, akik az ellenforradalmi irányokban szerepet játszottak és akiknek jelenléte, megatartása, ellenséges megnyilatkozásai akadályozták a tisztultabb eszméi-politikai légkör kialakulását. Ezért a politikai felvilágosító munka mellett bizonyos adminisztratív intézkedésekre is szükség van. Ezeket kapcsolatban a következőkre hívom fel Raktör /Dékán, Igazgató/ Elvtársait:

1. Fegyelmi eljárás útján vonja felelősségre azokat az oktatókat, dolgozókat és hallgatókat, akik az ellenforradalmi felkeltés idején hangadó szerepet vittek és mai is káros politikai tevékenységet fejtenek ki, ugyanígy vonja felelősségre azokat, akik ellenforradalmi szervezkedésben vagy ellenforradalmi cselekmények végrehajtásában közreműködtek.

Ha a Fegyelmi eljárás során cselekmény elkövetésének gyanúja merül fel, a bűntettő feljelése a fegyelmi eljárástól függetlenül meg kell tenni.

A hallgatók ügyeit vizsgáló fegyelmi bizottságokban biztosítani kell a MSZMP és a KISZ, az oktatók ügyeivel foglalkozó fegyelmi bizottságokban pedig biztosítani kell a MSZMP Intéző Bizottságának képviselőjét.

A Minisztérium hatáskörébe tartozó oktatókra és dolgozókra vonatkozó bejelentéseket a Művelődésügyi Minisztériumnak kell felterjeszteni.

2. a/ Az októberi események alatt, ill. után több egyetemen alkalmaztak vagy előléptettek olyan személyeket is, akiknek jelenléte politikai szempontból nem kívánatos. Ezért minden ilyen jellegű intézkedés felülvizsgálandó.

b/ Számos esetben előfordult, hogy az engedély nélkül külföldre távozott volt egyetemi hallgatók helyett a minisztérium tilalma ellenére újonnan felvett hallgatókkal töltötték be, ill. kommban kizárt hallgatókat törvénytellenesen adtak engedélyt tanulmányaik folytatására. Az így keletkezett hibák kiküszöbölése céljából az október óta történt összes felvételt felül kell vizsgálni, és azokat a hallgatókat, akik törvénytellenesen kerültek az egyetemre vagyontulók egyéb okból nem kívánatosak, el kell távolítani.

E vizsgálatokat az egyetem vezetői a MSZMP, ill. a MSZMP és a KISZ Intéző Bizottsága képviselőinek bevonásával folytatassák le.

3. A karok vezetői a MSZMP és a KISZ képviselőivel együtt vizsgálják felül az beosztásajuttatásokat abból a célból, hogy olyan hallgatók akik az egyetemen káros politikai tevékenységet fejtenek ki, bűntudóját ne kaphassák.

Budapest, 1957. április hó 19.

A kiadvány hiteles:

Árpel
irodavezető.

Szigeti József, ok.

a miniszter első helyettese

Alkalmazotti Osztály, Szeged

Datum: 1957. APR 23

1957. 4/197. Szám

Feladatok: _____

Utasítás: _____

Melléklet: _____

Végzés: _____

Vonatkozó: _____

1957. 4/197. Szám

1957. 4/197. Szám

1957. 4/197. Szám

1957. 4/197. Szám

1957. 4/197. Szám

II. Személyes emlékképek

■ 22.

Érettségi tablókép

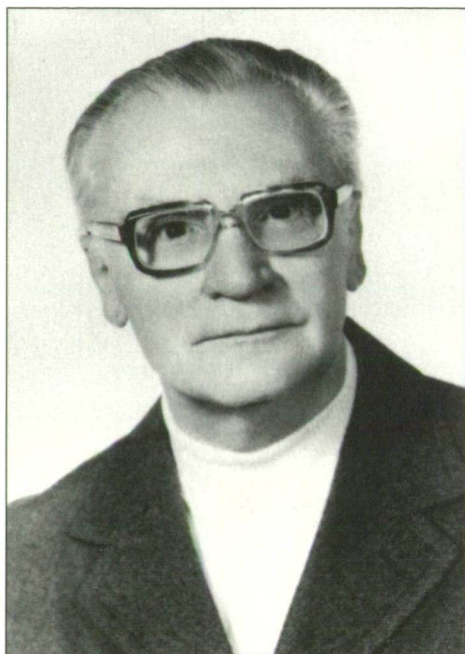
■ 23.

Az igazolványkép 1956 nyarán készült

■ 24.

A professzor fotója a szegedi egyetemi almanachból

■ 25.

Kép az 1980-as évekből

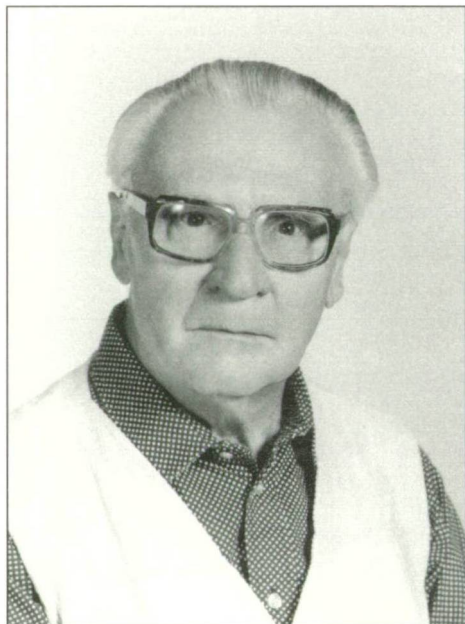

■ 26.

Feleségével, Nagy Mártával a börtönből való szabadulás után öt hónappal (Siófok, 1963).

■ 27.

A siófoki vízművek gazdasági tanács-
adója (1965 körül)

■ 28.

Ismét állás nélkül (1970-es évek)

■ 29.

Fotó a kecskeméti parkban tett napi sétákról (1980 körül).

■ 30.

Autóvezetői stílusát is a nyugodtság és a közlekedők iránti korrektesség jellemezte.

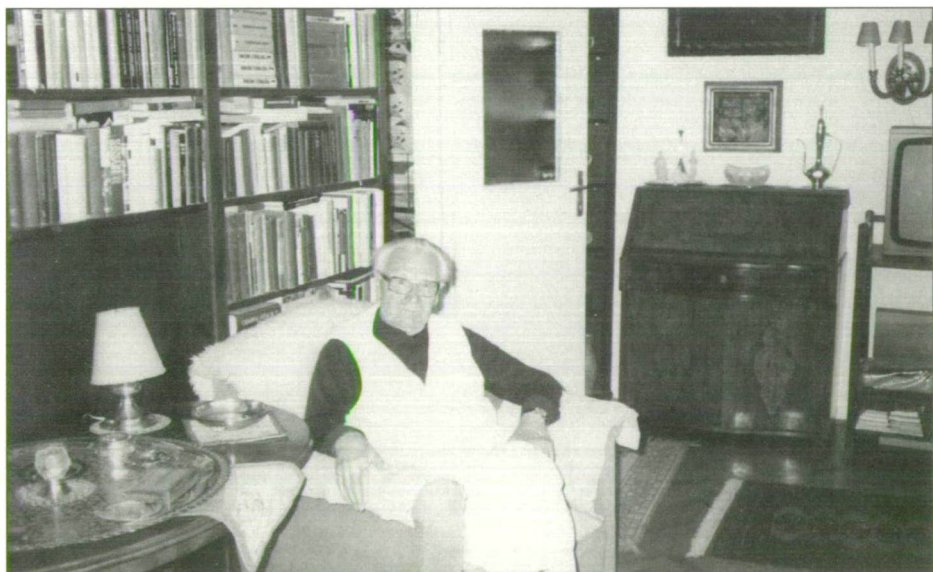
■ 31.

A professzor nagy kedvvel vett részt túrákon, kirándulásokon, utazásokon.

■ 32.

Egy esküvői menetben... Szívesen volt fiatalok között.

■ 33.

Kecskeméti otthonában

■ 34.

Az utolsó fénykép (1991 nyara)

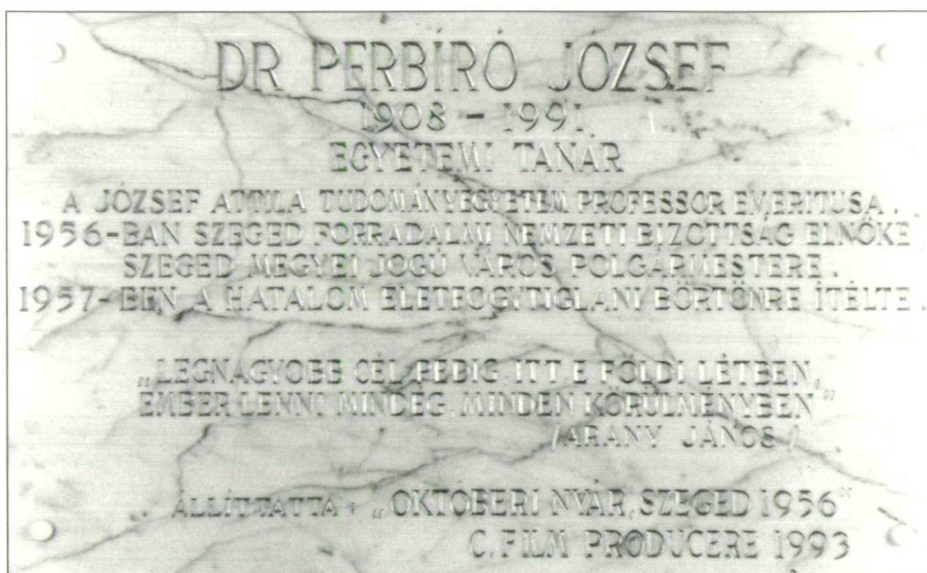
■ 35.

A szegedi dóm altemplomában Gyulay Endre szeged-csanádi megyéspüspök misét pontifikál, majd a templom falában helyezik örök nyugalomra a professor hamvait.

■ 36.

A szegedi dóm altemplomában, temetés után. (1991. október 30.) Balról jobbra:
dr. Halmosné Perbíró Melinda tanár, Ferencziné Perbíró Judit közgazdász (lányai),
Ablaka István, a kecskeméti Petőfi Nyomda vezérigazgatója, Perbíróné dr. Nagy Márta,
dr. Perbíró Valér ügyvéd (fia), Obersovszky Gyula író-újságíró, rabtárs.

■ 37.

1993. február 20-án emléktáblát helyeztek el a JATE Állam- és Jogtudományi Karának folyosóján, a professzor dolgozószobája mellett.

KOLOFON

Kiadta a Belvedere Meridionale. 6725 Szeged, Hattyas sor 10. Tel.: 62/544-759 www.belvedere.meridionale.hu E-mail: belvedere@jgytf.u-szeged.hu ■ Felelős kiadó Szegfű László. Kiadóvezető Jancsák Csaba. A kiadásban közreműködött Dömötör Máté. A szöveget gondozta Pető Bálint. Borítóterv Majzik Andrea. Műszaki szerkesztés Stil Nuovo Bt. ■ Második, javított, bővített, dokumentum-melléklettel ellátott kiadás. Az első kiadás megjelent Szegeden, 1989-ben. Kiadta a Novum Kft. Felelős kiadó Bőle István. ■ Megjelent vágott B5 méretben, 7 ív terjedelemben, 500 példányban. Betűtípus Palatino. Nyomta a Gyomai Kner Nyomda Rt. a nyomda alapításának 120. esztendejében. Felelős vezető Papp Lajos vezérigazgató. Tel.: 66/386-211 ■ www.lang.hu/gykner.nyomda E-mail: gykner@lang.hu ISSN 1587-2963 ISBN 963 86240 1 9

B1806 13

Szegedi egyetemisták nagygyűlése

Meg...
350.-
...edi Tudományegyetem
...mi tanácsa

TÜNTETŐ FELVONULÁS SZEGEDEN

Éjszakai nagygyűlés a Jösszűk szobánál — Rend és nyugalom a városban

Megalakult és munkához kezdett Szegeden a néptanács és elnöksége

A Szegedi Néptanács memoranduma a Minisztertanácshoz

Lapszék...
Lapszék...
Lapszék...

Meghiúsult Szegeden a rendbontó kísérlet

Dr. Perbír József professzor,
a Forradalmi Nemzeti Bizottság elnökének
rádiófelhívása

Felhívás Szeged lakosságához!

